

1982 SAYILI T.C. ANAYASASI

1. [Genel Esaslar \(Madde 1-11\)](#)
2. [Temel Haklar ve Ödevler \(Madde 12-74\)](#)
3. [Cumhuriyetin Temel Organlar, \(Madde 75-160\)](#)
4. [Mali ve Ekonomik hükümler \(Madde 76-173\)](#)
5. [Çeşitli Hükümler \(Madde 174\)](#)
6. [Geçici Hükümler \(Geçici Maddeler 1-16\)](#)
7. [Son hükümler \(Madde 175-177\)](#)

I. Devletin Şekli

Madde 1. - Tűrkiye Devleti bir Cumhuriyettir.

II. Cumhuriyetin nitelikleri

Madde 2. - Tűrkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatűrk milliyetçiliğine bağlı, baŐlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir.

III. Devletin bűtűnlűėű, resmi dili, bayraėı, milli marŐı ve baŐkenti

Madde 3. - Tűrkiye Devleti, űlkesi ve milletiyle bűlűnmez bir bűtűndűr. Dili Tűrkçe'dir.

Bayrağı, sekli kanununda belirtilen, beyaz ay yıldızlı al bayraktır.

Milli marŐı "İstiklal MarŐı"dir.

BaŐkenti Ankara'dır.

IV. DeėiŐtirilemeyecek hűkűmler

Madde 4. - Anayasanın 1inci maddesindeki Devletin seklinin Cumhuriyet olduėu hakkındaki hűkűm ile, 2nci maddesindeki Cumhuriyetin nitelikleri ve 3űncű maddesi hűkűmleri deėiŐtirilemez ve deėiŐtirilmesi teklif edilemez.

V. Devletin temel amaç ve gűrevleri

Madde 5. - Devletin temel amaç ve gűrevleri, Tűrk Milletinin baėimsizliğini ve bűtűnlűėűnű, űlkenin bűlűnmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kisilerin ve toplumun refah, huzur ve mutlulugunu saglamak; kisinin temel hak ve hűrriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bagdasmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldirmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelismesi için gerekli sartları hazirlamaya çalıŐmaktır.

VI. Egemenlik

Madde 6. - Egemenlik kayıtsız sartsız Milletindir.

Tűrk Milleti, egemenliğini, Anayasanın koyduėu esaslara gűre, yetkili organları eliyle kullanır.

Egemenliğin kullanılması, hiç bir surette hiçbir kişiye, zűmreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ kaynagını

Anayasadan almayan bir Devlet yetkisi kullanamaz.

VII. Yasama yetkisi

Madde 7. - Yasama yetkisi Tűrk Milleti adına Tűrkiye Bűyűk Millet Meclisindedir. Bu yetki devredilemez.

VIII. Yűrűtme yetkisi ve gűrevi

Madde 8. - Yűrűtme yetkisi ve gűrevi, Cumhurbaskanı ve Bakanlar Kurulu tarafından, Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir.

IX. Yargı yetkisi

Madde 9. - Yargı yetkisi, Tűrk Milleti adına baėimsiz mahkemelerce kullanılır.

X. Kanun űnűnde esittlik

Madde 10. - Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasal dűŐűnce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gűzetilmeksizin kanun űnűnde esittir.

Hiçbir kişiye, aileye, zűmreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.

Devlet organları ve idare makamları bűtűn işlemlerinde kanun űnűnde esittlik ilkesine uygun

olarak hareket etmek zorundadirlar.

XI. Anayasanin baglayiciligi ve üstünlüğü

Madde 11. - Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargi organlarini, idare makamlarini ve diger kurulus ve kisileri baglayan temel hukuk kurallaridir.
Kanunlar Anayasaya aykiri olamaz.

İKİNCİ KISIM / TEMEL HAKLAR VE ÖDEVLER

BİRİNCİ BÖLÜM GENEL HÜKÜMLER

I. Temel hak ve hürriyetlerin özelligi

Madde 12. - Herkes, kisiligine bagli, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir.
Temel hak ve hürriyetler, kisinin topluma, ailesine ve diger kisilere karsi ödev ve sorumluluklarini da ihtiva eder.

II. Temel hak ve hürriyetlerin sinirlanmasi

Madde 13. - Temel hak ve hürriyetler, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli egemenliginin, Cumhuriyetin, milli güvenligin, kamu düzeninin, genel asayisin, kamu yararının, genel ahlakın ve genel sagligin korunmasi amaci ile ve ayrıca Anayasanin ilgili maddelerinde öngörülen özel sebeplerle, Anayasanin sözüne ve ruhuna uygun olarak kanunlarla sinirlanabilir.

Temel hak ve hürriyetlerle ilgili genel ve özel sinirlamalar demokratik toplum düzeninin gereklerine aykiri olamaz ve öngörüldükleri amaç disinda kullanilamaz.

Bu maddede yer alan genel sinirlama sebepleri temel hak ve hürriyetlerin tümü için geçerlidir.

III. Temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanilamamasi

Madde 14. - Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirini, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletin ve Cumhuriyetin varligini tehlikeye düşürmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin bir kisi veya zümre tarafından yönetilmesini veya sosyal bir sinifin diger sosyal siniflar üzerinde egemenligini saglamak veya dil, ırk, din ve mezhep ayirimi yaratmak veya sair herhangi bir yoldan bu kavram ve görüslere dayanan bir devlet düzenini kurmak amaciyla kullanilamazlar.

Bu yasaklara aykiri hareket eden veya baskalarini bu yolda tesvik veya tahrik edenler hakkında uygulanacak müeyyideler kanunla düzenlenir.

Anayasanin hiçbir hükmü, Anayasada yer alan hak ve hürriyetleri yok etmeye yönelik bir faaliyette bulunma hakkini verir sekilde yorumlanamaz.

IV. Temel hak ve hürriyetlerin kullanilmasinin durdurulmasi

Madde 15. - Savas, seferberlik, sikiyönetim veya olaganüstü hallerde, milletlerarasi hukuktan dogan yükümlülükler ihlal edilmemek kaydiyla, durumun gerektirdigi ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanilmasi kismen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykiri tedbirler alınabilir.

Birinci fıkırada belirlenen durumlarda da, savas hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler ile, ölüm cezalarinin infazi disinda, kisinin yasama hakkina, maddi ve manevi varliginin bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; suç ve cezalar geçmisse yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanincaya kadar kimse suçlu sayilamaz.

V. Yabancıların Durumu

Madde 16.- Temel Hak ve hürriyetler, yabancılar için, milletlerarasi hukuka uygun olarak kanunla sinirlanabilir.

İKİNCİ BÖLÜM KISININ HAKLARI VE ÖDEVLERİ

1. Kisinin dokunulmazligi, maddî ve manevi varligi

MADDE 17 - Herkes, yasama, maddî ve manevî varligini koruma ve gelistirme hakkina sahiptir.

Tabî zorunluluklar ve kanunda yazili haller disinda, kisinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz, rizasi olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tâbi tutulamaz.

Kimseye iskence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bagdasmayan bir cezaya veya muameleye tâbi tutulamaz.

Mahkemelerce verilen ölüm cezalarinin yerine getirilmesi hali ile mesrû müdafaa hali, yakalama ve tutuklama kararlarinin yerine getirilmesi, bir tutuklu veya hükümlünün kaçmasının önlenmesi, bir ayaklanma veya isyanin bastirilmesi, sikiyönetim veya olaganüstü

hallerde yetkili merciin verdigi emirlerin uygulanmasi sirasinda silah kullanilmasina kanunun cevaz verdigi zorunlu durumlarda meydana gelen öldürme fiilleri, birinci fikra hükmü disindedir.

II. Zorla Çalistirma yasagi

MADDE 18 - Hiç kimse zorla çalistirilamaz. Angarya yasaktir. Sekil ve sartlari kanunla düzenlenmek üzere hükümlülük veya tutukluluk süreleri içindeki çalistirmalar; olaganüstü hallerde vatandaslardan istenecek hizmetler; ülke ihtiyaçlarinin zorunlu kildigi alanlarda öngörülen vatandaslik ödevi niteligindeki beden ve fikir çalismalari, zorla çalistirma sayilmaz.

III. Kisi hürriyeti ve güvenligi

MADDE 19 - Herkes, kisi hürriyeti ve güvenligine sahiptir.

Sekil ve sartlari kanunda gösterilen:

Mahkemelerce verilmiş hürriyeti kisitlayici cezaların ve güvenlik tedbirlerinin yerine getirilmesi; bir mahkeme kararının veya kanunda öngörülen bir yükümlülüğün gereği olarak ilgilinin yakalanması veya tutuklanması; bir küçüğün gözetim altında islah veya yetkili merci önüne çıkarılması için verilen kararın yerine getirilmesi; toplum için tehlike teskil eden bir akıl hastası, uyusturucu madde veya alkol tutkunu, bir serseri veya hastalık yayabilecek bir kisinin bir müessesede tedavi, eğitim veya islahi için kanunda belirtilen esaslara uygun olarak alınan tedbirlerin yerine getirilmesi; usulüne aykiri şekilde ülkeye girmek isteyen veya giren, ya da hakkında sinir disi etme yahut geri verme kararı verilen bir kisinin yakalanması veya tutuklanması; halleri disinda kimse hürriyetinden yoksun birakilamaz.

Suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kisiler, ancak kaçmalarını, delillerin yok edilmesini ve degistirilmesini önlemek maksadiyla veya bunlar gibi tutuklamayı zorunlu kilan ve kanunda gösterilen diger hallerde hâkim kararıyla tutuklanabilir. Hâkim kararı olmadan yakalama, ancak suçüstü halinde veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde yapılabilir; bunun sartlarini kanun gösterir .

Yakalanan veya tutuklanan kisilere, yakalama veya tutuklama sebepleri ve haklarındaki iddialar herhalde yazili ve bunun hemen mümkün olmaması halinde sözlü olarak derhal, toplu suçlarda en geç hâkim huzuruna çıkarilincaya kadar bildirilir.

Yakalanan veya tutuklanan kisi, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç en geç kırksekiz saat ve toplu olarak islenen suçlarda en çok onbes gün içinde hâkim önüne çıkarilir. Kimse, bu süreler geçtikten sonra hâkim kararı olmaksizin hürriyetinden yoksun birakilamaz. Bu süreler olaganüstü hal, sikiyönetim ve savas hallerinde uzatılabilir.

Yakalanan veya tutaklanan kisinin durumu, sorusturmanın kapsam ve konusunun açığa çıkmasının sakincalarının gerektirdigi kesin zorunluluk disinda, yakınlarına derhal bildirilir. Tutuklanan kisilerin, makul süre içinde yargılanmayı ve sorusturma veya kovusturma sirasinda serbest birakılmayı isteme hakları vardır. Serbest birakılma ilgilinin yargılama sürecine durusmada hazır bulunmasını veya hükmün yerine getirilmesini sağlamak için bir güvenceye bağlanabilir.

Her ne sebeple olursa olsun, hürriyeti kisitlanan kisi, kısa sürede durumu hakkında karar verilmesini ve bu kisitlamanın kanuna aykirligi halinde hemen serbest birakilmasını sağlamak amacıyla yetkili bir yargi merciine basvurma hakkına sahiptir.

Bu esaslar disinda bir isleme tâbi tutulan kisilerin ugradıkları zarar, kanuna göre, Devletçe ödenir.

IV Özel hayatın gizliliği ve korunması

A. Özel hayatın gizliliği

MADDE 20 - Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygi gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz. Adli sorusturma ve kovusturmanın gerektirdigi istisnalar saklidir.

Kanunun açıkça gösterdigi hallerde, usulüne göre verilmiş hakim kararı olmadıkça; geçikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kilanan merciin emri bulunmadıkça,

kimsenin üstü, özel kağıtları ve esyasi aranamaz ve bunlara el konulamaz .

B. Konut dokunulmazlığı

MADDE 21 - Kimsenin konutuna dokunulamaz. Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hakim kararı olmadıkça; gecikmesinde sakınca bulunan hallerdede kanunla yetkili kilinan merciin emri bulunmadıkça kimsenin konutuna girilemez, arama yapılamaz ve buradaki esyaya el konulamaz.

C. Haberleşme hürriyeti

MADDE 22 - Herkes, haberleşme hürriyetine sahiptir.

Haberleşmenin gizliliği esastır.

Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hakim kararı olmadıkça; gecikmesinde sakınca bulunan hallerdede kanunla yetkili kilinan merciin emri bulunmadıkça; haberleşme engellenemez ve gizliliğe dokunulamaz.

Istisnaların uygulanacağı kamu kurum ve kuruluşları kanununda belirtilir.

V. Yerleşme ve seyahat hürriyeti

MADDE 23 - Herkes, yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir.

Yerleşme hürriyeti, suç işlemesini önlemek, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi

gerçekleştirmek ve kamu mallarını korumak;

Seyahat hürriyeti, suç soruşturma ve kovuşturması sebebiyle ve suç işlemesini önlemek;

Amaçlarıyla kanunla sınırlanabilir.

Vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti, ülkenin ekonomik durumu, vatandaşlık ödevi yada ceza soruşturması veya kovuşturması sebebiyle sınırlanabilir.

Vatandaş sınırdışı edilemez ve yurda girme hakkından yoksun bırakılamaz.

VI. Din ve vicdan hürriyeti

MADDE 24.- Herkes, vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir. 14.madde hükümlerine aykırı olmamak şartı ile ibadet, dini ayin, ve törenler serbesttir. Kimse, ibadete, dini ayin ve törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dini inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz.

Din ve ahlak eğitim ve öğretimi devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi istegine, küçüklerinde kanuni temsilcisinin talebine bağlıdır.

Kimse, devletin sosyal, ekonomik, siyasi veya hukuki temel düzenini kismende olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasi veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun, dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz.

VII. Düşünce ve kanaat hürriyeti

MADDE 25 - Herkes düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir.

Herne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; Düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz.

VIII. Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti

MADDE 26 - Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tekbasına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak yada vermek serbestliğinde kapsar. Bu fıkra hükümü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.

Bu hürriyetlerin kullanılması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sirri

olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, baskalarının söhret veya haklarının özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir. Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılmaz. Bu yasaya aykırı yazılı veya basılı kâğıtlar, plaklar, ses ve görüntü bantları ile diğer anlatım araç ve gereçleri usulüne göre verilmiş hakim kararı üzerine veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde kanunla yetkili kılınan mercii bu kararını, yirmidört saat içinde yetkili hakime bildirir. Hakim bu uygulamayı üç gün içinde karara bağlar. Haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümler, bunların yayımını engellemek kaydıyla, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlanması sayılmaz.

IX. Bilim ve sanat hürriyeti

MADDE 27 - Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir.

Yayma hakkı, Anayasanın 1 inci, 2 inci ve 3 üncü maddeleri hükümlerinin değiştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılmaz.

Bu madde hükme yabancı yayınların ülkeye girmesi ve dağıtımının kanunla düzenlenmesine engel değildir.

X. Basın ve yayımla ilgili hükümler

A. Basın hürriyeti

MADDE 28 - Basın hürdür, sansür edilemez. Basimevi kurmak izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamaz.

Kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz.

Devlet, basın ve haber alma hürriyetlerini sağlayacak tedbirleri alır.

Basın hürriyetinin sınırlanmasında, Anayasanın 26 ve 27 inci maddeleri hükümleri uygulanır. Devletin iç ve dış güvenliğini, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü tehdit eden veya suç işlemeye yada ayaklanma veya isyana tesvik eder nitelikte olan veya devlete ait gizli bilgilere ilişkin bulunan her türlü haber veya yazıyı, yazarlar veya bastırılanlar veya aynı amaçla, basanlar, baskasına verenler, bu suçlara ait kanun hükümleri uyarınca sorumlu olurlar. Tedbir yolu ile dağıtım hakim kararıyla; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunun açıkça yetkili kıldığı mercii emriyle önlenir. Dağıtımını önleyen yetkili mercii, bu kararını en geç yirmidört saat içinde yetkili hakime bildirir. Yetkili hakim bu kararı en geç kırksekiz saat içinde onaylamazsa, dağıtımını önlemek kararı hükümsüz sayılır.

Yargılama görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesi için, kanunla belirtilecek sınırlar içinde, hakim tarafından verilen kararlar saklı kalmak üzere olaylar hakkında yayım yasası konulamaz.

Sürelili veya süresiz yayınlar, kanunun gösterdiği suçların soruşturması veya kovuşturmasına geçilmiş olması hallerinde hakim kararıyla; Devletin ülkesi veya milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli güvenliğinin, kamu düzeninin, genel ahlakın korunması ve suçların önlenmesi bakımından gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunun açıkça yetkili kıldığı mercii emriyle toplatılabilir.

Toplatma kararı veren yetkili mercii bu kararını en geç yirmidört saat içinde yetkili hakime bildirir; hakim bu kararı en geç kırksekiz saat içinde onaylamazsa, toplatma kararı hükümsüz sayılır.

Sürelili veya süresiz yayınların suç soruşturması veya kovuşturması sebebiyle zapt ve müsaderesinde genel hükümler uygulanır.

Türkiye'de yayımlanan sürelili yayınlar, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Cumhuriyetin temel ilkelerine, milli güvenliğe ve genel ahlaka aykırı yayımlardan mahkum olma halinde, mahkeme kararıyla geçici olarak kapatılabilir. Kapatılan sürelili yayının açıkça devami niteliğini taşıyan her türlü yayın yasaktır; bunlar hakim kararıyla toplanır.

B. Sürelili ve süresiz yayın hakkı

MADDE 29 - Süreli veya süresiz yayın önceden izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamaz.

Süreli yayın çıkarabilmek için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin, kanunda belirtilen yetkili mercie verilmesi yeterlidir. Bu bilgi ve belgelerin kanuna aykırılığının tesbiti halinde yetkili mercii, yayının durdurulması için mahkemeye başvurur.

Süreli yayınların çıkarılması, yayım şartları, mali kaynakları ve gazetecilik mesleği ile ilgili esaslar kanunla düzenlenir. Kanun, haber, düşünce ve kanaatlerin serbestçe yayımlanması engelleyici veya zorlastırıcı siyasal, ekonomik, mali ve teknik şartlar koyamaz.

Süreli yayınlar, Devletin ve diğer kamu tüzelkisilerinin veya bunlara bağlı kurumların araç ve imkanlarından esitlik esasına göre yararlanır.

C. Basın araçlarının korunması

MADDE 30 - Kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, Cumhuriyetin temel ilkeleri ve milli güvenlik aleyhinde işlenmiş bir suçtan mahkum olma hali hariç, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere ve işletilmekten alıkonulamaz.

D. Kamu tüzelkisilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme araçlarından yararlanma hakkı.

MADDE 31 - Kisiler ve siyasi partiler, kamu tüzelkisilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme ve yayım araçlarından yararlanma hakkına sahiptir. Bu yararlanmanın şartları ve usulleri kanunla düzenlenir.

Kanun, 13 üncü maddede yer alan genel sınırlamalar dışında bir sebebe dayanarak halkın bu araçlarla haber almasını, düşünce ve kanaatlere ulaşmasını ve kamuoyunun serbestçe oluşmasını engelleyici kayıtlar koyamaz.

E. Düzeltme ve cevap hakkı

MADDE 32 - Düzeltme ve cevap hakkı, ancak kişilerin haysiyet ve sereflerine dokunulması veya kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayınlar yapılması hallerinde tanınır ve kanunla düzenlenir.

Düzeltme ve cevap yayımlanmazsa, yayımlanmasının gerekip gerekmediğine hakim tarafından ilginin müracaat tarihinden itibaren en geç yedi gün içerisinde karar verilir.

XI. Toplantı hak ve hürriyetleri

A. Dernek kurma hürriyeti

MADDE 33 - Herkes, önceden izin almaksizin dernek kurma hakkına sahiptir.

Dernek kurabilmek için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin, kanunda belirtilen yetkili mercie verilmesi yeterlidir. Bu bilgi ve belgelerin kanuna aykırılığının tesbiti halinde yetkili merci, derneğin faaliyetinin durdurulması veya kapatılması için mahkemeye başvurur.

Hiç kimse bir derneğe üye olmaya ve dernekte üye kalmaya zorlanamaz. Dernek kurma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.

Dernekler, kanunun öngördüğü hallerde hakim kararıyla kapatılabilir veya faaliyetten alıkonulabilir. Ancak, milli

güvenliğin, kamu düzeninin, suç işlenmesini veya suçun devamını önlemenin yahut yakalamanın gerektirdiği hallerde

gecikmede sakınca varsa, kanunla bir merci, derneği faaliyetten men ile yetkilendirilebilir. Bu merciin kararı, yirmi dört

saat içerisinde görevli hakim onayına sunulur. Hakim, kararını kırk sekiz saat içinde açıklar; aksi halde, bu idari karar

kendiliğinden yürürlükten kalkar.

Birinci fıkra hükmü, Silahlı Kuvvetler ve kolluk kuvvetleri mensuplarına ve görevlerinin gerektirdiği ölçüde Devlet

memurlarına kanunla sınırlamalar getirilmesine engel değildir.

Bu madde hükümleri vakıflarla ilgili olarak da uygulanır.

B. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı

MADDE 34 - Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırsız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir.

Sehir düzeninin bozulmasını önlemek amacıyla yetkili idarî merci, gösteri yürüyüşünün yapılacağı yer ve güzergâhi tespit edebilir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.

Kanunun gösterdiği yetkili merci, kamu düzenini ciddi şekilde bozacak olayların çıkması veya milli güvenlik gereklerinin ihlâl edilmesi veya Cumhuriyetin ana niteliklerini yoketme amacını güden fiillerin işlenmesinin kuvvetle muhtemel bulunması halinde belirli bir toplantı ve gösteri yürüyüşünü yasaklayabilir veya iki ayı asmamak üzere erteleyebilir. Kanun, aynı sebeplere dayalı olarak bir il'e bağlı ilçelerde bütün toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yasaklanmasını öngördüğü hallerde bu süre üç ayı geçemez.

Dernekler, vakıflar, sendikalar ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları kendi konu ve amaçları dışında toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyemezler.

XII. Mülkiyet hakkı

MADDE 35 - Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir. Bu haklar, ancak kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabilir. Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz.

II. Mülkiyet hakkı

XIII. Hakların korunmasıyla ilgili hükümler

A. Hak arama hürriyeti

MADDE 36 - Herkes, mesru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma hakkına sahiptir.

Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınamaz.

B. Kanuni hakim güvencesi

MADDE 37 - Hiç kimse kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz.

Bir kimseye kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olanaüstü merciler kurulamaz.

C. Suç ve cezalara ilişkin esaslar

MADDE 38 - Kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmaz; kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez.

Suç ve ceza zaman asami ile ceza mahkumiyetinin sonuçları konusunda da yukarıdaki fıkra uygulanır.

Ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri ancak kanunla konulur.

Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz.

Hiçkimse kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz.

Ceza sorumluluğu şahsidir.

Genel müsadere cezası verilemez.

İdare, kişi hürriyetinin kısıtlanması sonucunu doğuran bir müeyyide uygulayamaz. Silahlı Kuvvetlerin iç düzeni bakımından bu hükme kanunla istisnalar getirilebilir.

Vatandaş, suç sebebiyle yabancı bir ülkeye geri verilemez.

XIV. İspat hakkı

MADDE 39 (1961)- Kamu görev ve hizmetinde bulunanlara karşı, bu görev ve hizmetin yerine getirilmesiyle ilgili olarak yapılan snatlardan dolayı açılan hakaret davalarında, sanık, isnadin doğruluğunu ispat hakkına sahiptir. Bunun dışındaki hallerde ispat isteminin kabulü, ancak isnat olunan fiilin doğru olup olmadığının anlaşılmasında kamu yararı bulunmasına veya şikayetçinin ispata razı olmasına bağlıdır.

XV. Temel hak ve hürriyetlerin korunması

MADDE 40 - Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlal edilen herkes, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkanının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir. Kisinin, resmi görevliler tarafından vaki haksız işlemler sonucu uğradığı zarar da, kanuna göre, Devletçe tazmin edilir. Devletin sorumlu olan ilgili görevliye rücu hakkı saklıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL VE EKONOMİK HAKLAR VE ÖDEVLER

I. Ailenin korunması

MADDE 41 - Aile Türk toplumunun temelidir. Devlet, ailenin huzur ve refahi ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ve uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar.

II. Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi

MADDE 42 - Kimse, eğitim ve öğretim haklarından yoksun bırakılamaz. Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir. Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz. Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz. İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur (*) ve Devlet okullarında parasızdır. Özel ilk ve orta dereceli okulların bağlı olduğu esaslar, Devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak, kanunla düzenlenir. Devlet, maddi imkanlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır. Eğitim ve öğretim kurumlarında sadece eğitim, öğretim, araştırma ve inceleme ile ilgili faaliyetler yürütülür. Bu faaliyetler her ne suretle olursa olsun engellenemez. Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilmez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tabii olduğu esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası anlaşma hükümleri saklıdır. (**)

II. Öğrenimin sağlanması

III. Kamu yararı

A. Kiyılardan yararlanma

MADDE 43 - Kiyılar, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Deniz, göl ve akarsu kiyılarında, deniz ve göllerin kiyılarını çevreleyen sahil seritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir. Kiyılarla sahil seritlerinin, kullanış amaçlarına göre derinliği ve kısımların bu yerlerden yararlanma imkanı ve şartları kanunla düzenlenir.

B. Toprak mülkiyeti

MADDE 44 - Devlet, toprağın verimli olarak işletilmesini korumak ve geliştirmek, erozyonla

kaybedilmesini önlemek ve topraksiz olan veya yeter topragi bulunmayan çiftçilikle uğrasan köylüye toprak sağlamak amacıyla gerekli tedbirleri alır. Kanun, bu amaçla, degisik tarım bölgeleri ve çeşitlerine göre topragin genişliğini tespit edebilir. Topraksiz olan veya yeter topragi bulunmayan çiftçiye toprak saglanması, üretimin düşürülmesi, ormanların küçülmesi ve diğer toprak ve yeraltı servetlerinin azalması sonucunu doguramaz. Bu amaçla dagıtılan toprak bölünemez, miras hükümleri dışında baskalarına devredilemez ve ancak dagıtılan çiftçilerle mirasçılari tarafından işletilebilir. Bu şartların kaybi halinde, dagıtılan topragin Devletçe geri alınmasına ilişkin esaslar kanunla düzenlenir.

C. Tarım, hayvancılık ve bu üretim dallarında çalışanların korunması

MADDE 45 - Devlet, tarım arazileri ile çayır ve mer'aların amaç dışı kullanılmasını ve tahribini önlemek, tarımsal üretim planlaması ilkelerine uygun olarak bitkisel ve hayvansal üretimi artırmak maksadıyla, tarım ve hayvancılıkta uğrasanların işletme araç ve gereçlerinin ve diğer girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırır. Devlet, bitkisel ve hayvansal ürünlerin değerlendirilmesi ve gerçek değerlerinin üreticinin eline geçmesi için gereken tedbirleri alır.

D. Kamulastırma

MADDE 46 - Devlet ve kamu tüzelkisileri;kamu yararının gerektirdiği hallerde, karşılıklarını pesin ödemek şartıyla, özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların tamamını veya bir kısmını, kanunla gösterilen esas ve usullere göre, kamulastırmaya ve bunlar üzerinde idari irtifaklar kurmaya yetkilidir.

Kamulastırma bedelinin hesaplanma tarz ve usulleri kanunla belirlenir. Kanun kamulastırma bedelinin tespitinde vergi beyanını, kamulastırma tarihindeki resmi makamlarca yapılmış kıymet takdirlerini, taşınmaz malların birim fiyatlarını ve yapı maliyet hesaplarını ve diğer objektif ölçüleri dikkate alır. Bu bedel ile vergi beyanındaki kıymet arasındaki farkın nasıl vergilendirileceği kanunla gösterilir.

Kamulastırma bedeli, nakden ve pesin olarak ödenir. Ancak tarım reformunun uygulanması, büyük enerji ve sulama projeleri ile iskân projelerinin gerçekleştirilmesi, yeni ormanların yetistirilmesi, kıyıların korunması ve turizm amacıyla kamulastırılan toprakların bedellerinin ödenme şekli kanunla gösterilir. Kanunun taksitle ödemeyi öngörebileceği bu hallerde, taksitlendirme süresi bes yılı aşamaz; bu takdirde taksitler eşit olarak ödenir ve pesin ödenmeyen kısım Devlet borçları için öngörülen en yüksek faiz haddine bağlanır.

Kamulastırılan topraktan, o topragi doğrudan doğruya işleten küçük çiftçiye ait olanlarının bedeli, her halde pesin ödenir.

E. Devletleştirme

MADDE 47 - Kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüsler, kamu yararının zorunlu kıldığı hallerde devletleştirilebilir.

Devletleştirme gerçek karşılığı üzerinden yapılır. Gerçek karşılığın hesaplanma tarzı ve usulleri kanunla düzenlenir.

IV. Çalışma ve sözleşme hürriyeti

MADDE 48 - Herkes, dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetlerine sahiptir. Özel teşebbüsler kurmak serbesttir.

Devlet, özel teşebbüslerin milli ekonominin gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini, güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirleri alır.

V. Çalışma ile ilgili hükümler

A. Çalışma hakkı ve ödevi

MADDE 49 - Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir.

Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları korumak, çalışmayı desteklemek ve işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak

için gerekli tedbirleri alır.

Devlet, işçi-isveren ilişkilerinde çalışma barisinin sağlanmasını kolaylaştırıcı ve koruyucu tedbirler alır.

B. Çalışma şartları ve dinlenme hakkı

MADDE 50 - Kimse, yasasına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz.

Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar.

Dinlenmek, çalışanların hakkıdır.

Ücretli hafta ve bayram tatili ile ücretli yıllık izin hakları ve şartları kanunla düzenlenir.

C. Sendika kurma hakkı

MADDE 51 - İşçiler ve işverenler, üyelerinin çalışma ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma hakkına sahiptirler.

Sendikalar veya üst kuruluşlarını kurabilmek için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin, kanunda belirtilen yetkili mercie verilmesi yeterlidir. Bu bilgi ve belgelerin kanuna aykırılığının tespiti halinde yetkili merci, sendika veya üst kuruluşun faaliyetinin durdurulması veya kapatılması için mahkemeye başvurur.

Sendikalara üye olmak ve üyelikten ayrılmak serbesttir.

Hiç kimse sendikaya üye olmaya, üye kalmaya, üyelikten ayrılmaya zorlanamaz.

İşçiler ve işverenler aynı zamanda birden fazla sendikaya üye olamazlar.

Herhangi bir iş yerinde çalışabilmek, işçi sendikasına üye olmak veya olmamak şartına bağlanamaz.

İşçi sendikası ve üst kuruluşlarında yönetici olabilmek için, en az on yıl bilfiil işçi olarak çalışmış olma şartı aranır.

Sendika ve üst kuruluşların tüzükleri, yönetim ve işleyişlere, Anayasada belirlenen Cumhuriyetin niteliklerine ve demokratik esaslara aykiri olamaz.

D. Sendikal faaliyet

MADDE 52 - (23.7.1995 gün ve 4121 sayılı yasayla yürürlükten kaldırılmıştır.)

VI. Toplu iş sözleşmesi, grev hakkı ve lokavt

A. Toplu iş sözleşmesi hakkı

MADDE 53 - İşçiler ve işverenler, karşılıklı olarak ekonomik ve sosyal durumlarını ve çalışma şartlarını düzenlemek amacıyla toplu iş sözleşmesi yapma hakkına sahiptirler.

Toplu iş sözleşmesinin nasıl yapılacağı kanunla düzenlenir. 128'inci maddenin ilk fıkrası kapsamına giren kamu görevlilerinin kanunla kendi aralarında kurmalarına cevaz verilecek olan ve bu maddenin birinci ve ikinci fıkraları ile 54'ncü madde hükümlerine tabi olmayan sendikalar ve üst kuruluşları, üyeleri adına yargi mercilerine başvurabilir ve idareyle amaçları doğrultusunda görüşme yapabilirler. Toplu Görüşme sonunda anlaşmaya varılırsa düzenlenecek mutabakat metni taraflarca imzalanır. Bu mutabakat metni, uygun idari veya kanuni düzenlemenin yapılabilmesi için Bakanlar Kurulu'nun takdirine sunulur. Toplu görüşme sonunda mutabakat metni imzalanmamış anlaşma ve anlaşmazlık noktaları da taraflarca imzalanacak bir tutanakla Bakanlar Kurulu'nun takdirine sunulur. Bu fıkranın uygulanmasına ilişkin usuller kanunla düzenlenir.

Aynı işyerinde, aynı dönem için, birden fazla toplu iş sözleşmesi yapılamaz ve uygulanamaz.

B. Grev hakkı ve lokavt

MADDE 54 - Toplu iş sözleşmesinin yapılması sırasında, uyumsuzluk çıkması halinde işçiler grev hakkına sahiptirler. Bu hakkın kullanılmasının ve işverenin lokavta başvurmasının usul ve şartları ile kapsam ve istisnaları kanunla düzenlenir.

Grev hakkı ve lokavt iyiniyet kurallarına aykiri tarzda, toplum zararına ve milli serveti tahrip

edecek şekilde kullanılamaz.

Grev esnasında greve katılan işçilerin ve sendikanın kasıtlı veya kusurlu hareketleri sonucu, grev uygulanan işyerinde sebep oldukları maddi zarardan sendika sorumludur.

Grev ve lokavtin yasaklanabileceği veya ertelenebileceği haller ve işyerleri kanunla düzenlenir.

Grev ve lokavtin yasaklandığı hallerde veya ertelendiği durumlarda ertelemenin sonunda, uyumsuzluk Yüksek Hakem Kurulunca çözülür. Uyumsuzluğun her safhasında taraflarda anlaşarak Yüksek Hakem Kuruluna başvurulabilir. Yüksek Hakem Kurulunun kararları kesindir ve toplu iş sözleşmesi hükmündedir.

Yüksek Hakem Kurulunun kuruluş ve görevleri kanunla düzenlenir.

Siyasi amaçlı grev ve lokavt, dayanışma grev ve lokavti, genel grev ve lokavt, işyeri işgali, verim düşürme ve diğer direnişler yapılamaz.

Greve katılmayanların işyerinde çalışmalarını, greve katılanlar tarafından hiçbir şekilde engellenemez.

VII. Ücrette adalet sağlanması

MADDE 55 - Ücret emeğin karşılığıdır.

Devlet, çalışanların yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmeleri ve diğer sosyal yardımlardan yararlanmaları için gerekli tedbirleri alır.

Asgari ücretin tespitinde ülkenin ekonomik ve sosyal durumu gözönünde bulundurulur.

VIII. Sağlık, çevre ve konut

A. Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması

MADDE 56 - Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.

Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.

Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler.

Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir.

Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir.

VII. Sağlık hakkı

B. Konut hakkı

MADDE 57 - Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeten bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler.

Bu hakların kullanılması kanunla düzenlenir.

IX. Gençlik ve Spor

A. Gençliğin Korunması

MADDE 58 - Devlet, İstiklal ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin müsbet ilmin ışığında, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetişme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirleri alır. Devlet, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır.

B. Sporun Geliştirilmesi

MADDE 59 - Devlet, her yaştaki Türk vatandaşlarının beden ve ruh sağlığını geliştirecek tedbirleri alır, sporun kitlelere yayılmasını teşvik eder. Devlet başarılı sporcuyla korur.

X. Sosyal güvenlik hakları

A. sosyal güvenlik hakkı

MADDE 60 - Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet, bu güvenliğı sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar.

B. sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenler

MADDE 61 - Devlet, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malul ve gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlar. Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır. Yaşlılar, Devletçe korunur. Yaşlılara Devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir. Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır. Bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur.

MADDE 62 - Devlet, yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşlarının aile birliğinin, çocuklarının eğitiminin, kültürel ihtiyaçlarının ve sosyal güvenliklerinin sağlanması, anavatanla bağlarının korunması ve yurda dönüşlerinde yardımcı olunması için gereken tedbirleri alır.

XI. Tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması

MADDE 63 - Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır. Bu varlıklar ve değerlerden özel mülkiyet konusu olanlara getirecek sınırlamalar ve bu nedenle hak sahiplerine yapılacak yardımlar ve tanınacak muafiyetler kanunla düzenlenir.

XII. Sanatın ve sanatçının korunması

MADDE 64 - Devlet, sanat faaliyetlerini ve sanatçıyı korur. Sanat eserlerinin ve sanatçının korunması, değerlendirilmesi, desteklenmesi ve sanat sevgisinin yayılması için gereken tedbirleri alır.

XIII. Sosyal ve ekonomik hakların sınırı

MADDE 65 - Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek, mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.

XI. Devletin iktisadi ve sosyal ödevlerinin sınırı

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM SİYASİ HAKLAR VE ÖDEVLER

I. Türk vatandaşlığı

MADDE 66 - Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür. Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türktür. Yabancı babadan ve Türk anadan olan çocuğun vatandaşlığı kanunla düzenlenir. Vatandaşlık, kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hallerde kaybedilir. Hiçbir Türk, vatana bağlılıkla bağdasmayan bir eylemde bulunmadıkça vatandaşlıktan çıkarılamaz. Vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolu kapatılamaz.

II. Seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakları

MADDE 67 - Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak, seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunma ve halk oylamasına katılma hakkına sahiptir.

Seçimler ve halkoylaması serbest, esit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır. Ancak, yurt dışında bulunan Türk vatandaşlarının oy hakkını kullanabilmeleri amacıyla kanun, uygulanabilir tedbirleri belirler.

Onsekiz yaşını dolduran her Türk vatandaşı seçme ve halkoylamasına katılma haklarına sahiptir.

Bu hakların kullanılması kanunla düzenlenir.

Silah altında bulunan er ve erbaslar ile askeri öğrenciler, ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlüler oy

kullanamazlar. Ceza infaz kurumları ve tutukevlerinde bulunan tutukluların seçme haklarını kullanmalarında, oyların

sayım ve dökümünde seçim emniyeti açısından alınması gerekli tedbirler Yüksek Seçim Kurumu tarafından tespit edilir

ve görevli hakimlerin yerinde yönetim ve denetimi altında yapılır.

Seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak şekilde düzenlenir.

Silah altında bulunan er ve erbaslar ile askeri öğrenciler, ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlüler oy

kullanamazlar.

III. Siyasi partilerle ilgili hükümler

A. Parti kurma, partilere girme ve partilerden ayrılma

MADDE 68 - Vatandaşlar, siyasi parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve partilerden ayrılma hakkına sahiptir.

Parti üyesi olabilmek için on sekiz yaşını doldurmuş olmak gerekir.

Siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır.

Siyasi partiler, önceden izin almadan kurulurlar ve Anayasa ve Kanun hükümleri içinde faaliyetlerini sürdürürler.

Siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne,

insan haklarına, esitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı

olamaz. Sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz;

suç işlenmesini teşvik edemez.

Hakimler ve savcılar, sayıştay dahil yüksek yargı organları mensupları, kamu kurum ve kuruluşlarının memur

statüsündeki görevlileri, yaptıkları hizmet bakımından isci niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, Silahlı Kuvvetler

mensupları ile yükseköğretim öncesi öğrencileri siyasi partilere üye olamazlar.

Yüksek öğretim elemanlarının siyasi partilere üye olmaları ancak kanunla düzenlenebilir.

Kanun, bu elemanların, siyasi

partilerin merkez organları dışında kalan parti görevi almalarına cevaz veremez ve parti üyesi yükseköğretim

elemanlarının yüksek öğretim kurumlarında uyacakları esasları belirler.

Yüksek öğretim öğrencilerinin siyasi partilere üye olabilmelerine ilişkin esaslar kanunla düzenlenir.

Siyasi partilere, Devlet yeterli düzeyde ve hakça mali yardım yapar. Partilere yapılacak yardımın, alacakları üye

aidatının ve bağışların tabii olduğu esaslar kanunla düzenlenir.

B. Siyasi partilerin uyacakları esaslar

MADDE 69 - Siyasi partilerin faaliyetleri, parti içi düzenlemeleri ve çalışmalarını demokrasi ilkelerine uygun olur. Bu

ilkelerin uygulanması kanunla düzenlenir.

Siyasi partiler, ticari faaliyetlere giremezler.

Siyasi partilerin gelir ve giderlerinin amaçlarına uygun olması gereklidir. Bu kuralın uygulanması kanunla düzenlenir.

Anayasa Mahkemesi'nce siyasi partilerin mal edinimleri ile gelir ve giderlerinin kanuna uygunluğunun tespiti, bu

hususun denetim yöntemleri ve aykırılık halinde uygulanacak yaptırımlar konusunda gösterilir.

Anayasa Mahkemesi, bu

denetim görevini yerine getirirken Sayıştay'dan yardım sağlar. Anayasa Mahkemesi'nin bu denetim sonunda vereceği

kararlar kesindir.

Siyasi partilerin kapatılması, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının açacağı dava üzerine

Anayasa Mahkemesi'nce kesin

olarak karara bağlanır.

Bir siyasi partinin tüzüğü ve programının 68'inci maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı bulunması halinde

temelli kapatma kararı verilir.

Bir siyasi partinin 68'inci maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı eylemlerinden ötürü temelli kapatılmasına,

ancak, onun bu nitelikteki fiillerin işlendiği bir odak halinde geldiğinin Anayasa

Mahkemesi'nce tespit edilmesi halinde

karar verilir.

Temelli kapatılan bir parti başka ad altında kurulamaz.

Bir siyasi partinin temelli kapatılmasına beyan veya faaliyetleriyle sebep olan kurucuları dahil üyeleri, Anayasa

Mahkemesi'nin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararının Resmi Gazete'de gerekçeli olarak yayımlanmasından

başlayarak beş yıl süreyle başka partinin kurucusu, Üyesi yöneticisi ve debetçisi olamazlar.

Yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyruklığında olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi

yardım alan siyasi partiler temelli olarak kapatılır.

Siyasi partilerin kuruluş ve çalışmalarını, denetlenme ve kapatılmaları ile siyasi partilerin ve adayların seçim harcamaları

ve usulleri yukarıdaki esaslar çerçevesinde kanunla düzenlenir.

IV. Kamu hizmetlerine girme hakkı

A. Hizmete girme

MADDE 70 - Her Türk, kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir.

Hizmete alınmada, görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemez.

B. Mal bildirimini

MADDE 71 - Kamu hizmetine girenlerin mal bildiriminde bulunmaları ve bu bildirimlerin tekrarlanma süreleri kanunla düzenlenir.

Yasama ve yürütme organlarında görev alanlar, bundan istisna edilemez

V. Vatan hizmeti

MADDE 72 - Vatan hizmeti, her Türk'ün hakkı ve ödevidir. Bu hizmetin Silahlı Kuvvetlerde veya kamu kesiminde ne şekilde yerine getirileceği veya getirilmiş sayılacağı kanunla düzenlenir.

VI. Vergi ödevi

MADDE 73 - Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür.

Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır.

Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konular, değiştirilir veya kaldırılır.

Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muaflik, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Bakanlar Kuruluna verilebilir.

VII. Dilekçe hakkı

MADDE 74 - Vatandaşlar, kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikayetleri hakkında, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahiptir.

Kendileriyle ilgili başvuruların sonucu, dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirilir.

Bu hakkın kullanılma biçimi kanunla düzenlenir.

ÜÇÜNCÜ KISIM / CUMHURİYETİN TEMEL ORGANLARI

BİRİNCİ BÖLÜM YASAMA

I. Türkiye Büyük Millet Meclisi

A. Kuruluşu

MADDE 75 - Türkiye Büyük Millet Meclisi genel oyla seçilen bes yüz elli milletvekilinden oluşur.

B. Milletvekili seçilme yeterliliği

MADDE 76 - Otuz yasını dolduran her Türk milletvekili seçilebilir.

En az ilkokul mezunu olmayanlar, kısıtlılar, yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar, kamu hizmetinden yasaklılar, taksirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla hapis ile ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar; zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırmaya, Devlet sırlarını açığa vurma, ideolojik veya anarşik eylemlere katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve tesvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler.

Hakimler ve savcılar, yüksek yargi organlari mensuplari, yüksek-öğretim kurumlarındaki öğretim elemanlari, Yükseköğretim Kurulu üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarinin memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteligi tasimayan diger kamu görevlileri ve Silahlı Kuvvetler mensuplari, görevlerinden çekilmedikçe aday olamazlar ve milletvekili seçilemezler.

C. Türkiye Büyük Millet Meclisinin seçim dönemi

MADDE 77 - Türkiye Büyük Millet Meclisinin seçimleri bes yılda bur yapılır.

Meclis, bu süre dolmadan seçimin yenilenmesine karar verebilecegi gibi, Anayasa'da belirtilen şartlar altında Cumhurbaskanınca verilecek karara göre de seçimler yenilenir. Süresi biten milletvekili yeniden seçilebilir.

Yenilenmesine karar verilen Meclisin yetkileri, yeni Meclisin seçilmesine kadar sürer.

D. Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin geriye bırakılması ve ara seçimleri

MADDE 78 - Savaş sebebiyle yeni seçimlerin yapılmasına imkan görülmezse, Türkiye Büyük Millet Meclisi, seçimlerin bir yıl geriye bırakılmasına karar verebilir.

Geri bırakma sebebi ortadan kalkmamissa, erteleme kararındaki usule göre bu işlem tekrarlanabilir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinden boşalma olması halinde, ara seçime gidilir. Ara seçim (*), her seçim döneminde bir defa yapılır ve genel seçimden otuz ay geçmedikçe ara seçime gidilemez. Ancak, boşalan üyeliklerin sayısı, üye tam sayısının yüzde basını bulduğu hallerde, ara seçimlerinin üç ay içinde yapılmasına karar verilir.

Genel seçimlere bir yıl kala, ara seçimi yapılamaz.

E. Seçimlerin genel yönetim ve denetim

MADDE 79 - Seçimler, yargi organlarının genel yönetim ve denetimi altında yapılır.

Seçimlerin başlamasından bitimine kadar, seçimin düzen içinde yönetimi ve dürüstlüğü ile ilgili bütün işlemleri yapma ve yaptırma, seçim süresince ve seçimden sonra seçim konularıyla ilgili bütün yolsuzlukları, şikayet ve itirazları inceleme ve kesin karara bağlama ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin seçim tutanaklarını kabul etme görevi Yüksek Seçim Kurulundur. Yüksek Seçim Kurulunun kararları aleyhine başka bir mercie başvurulamaz. Yüksek Seçim Kurulunun ve diğer seçim kurullarının görev ve yetkileri kanunla düzenlenir(*). Yüksek Seçim Kurulu yedi asil ve dört yedek üyeden oluşur. Üyelerin altısı Yargıtay, beşi Danıştay Genel Kurullarınca kendi üyeleri arasından üye tamsayılarının salt çoğunluğunun gizli oyu ile seçilir. Bu üyeler, salt çoğunluk ve gizli oyla aralarından bir başkan ve bir başkanvekili seçerler.

Yüksek Seçim Kuruluna Yargıtay ve Danıştaydan seçilmiş üyeler arasından ad çekme ile ikiser yedek üye ayrılır. Yüksek Seçim Kurulu Başkanı ve Başkanvekili ad çekmeye girmezler. Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların halkoyuna sunulması işlemlerinin genel yönetim ve denetimi de milletvekili seçimlerinden uygulanan hükümlere göre olur.

F. Üyelikle ilgili hükümler

1. Milletın temsili

MADDE 80 - Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri seçtikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün milleti temsil ederler.

2. And İçme

MADDE 81 - Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, göreve başlarken aşağıdaki şekilde andiçerler:

"Devletin varlığı ve bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğini koruyacağıma; hukukun üstünlüğüne, demokratik ve laik Cumhuriyete ve Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı kalacağıma; toplumun huzur ve refahi, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde herkesin insan haklarından ve temel hürriyetlerinden yararlanması ülküsünden ve Anayasaya sadakattan ayrılmayacağıma; büyük Türk milleti önünde namusum ve şerefim üzerine andiçerim."

3. Üyelikle bağdasmayan işler

MADDE 82 - Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Devlet ve diğer kamu tüzelkisilerinin doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak katıldığı teşebbüs ve ortaklıklarda; özel gelir kaynakları ve özel imkanları kanunla sağlanmış kamu yararına çalışan derneklerin ve Devlettten yardım sağlayan ve vergi muafiyeti olan vakıfların, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile sendikalar ve bunların üst kuruluşlarının ve katıldıkları teşebbüs veya ortaklıkların yönetim ve denetim kurullarında görev alamazlar, vekili olamazlar, herhangi bir taahhüt isini doğrudan veya dolaylı olarak kabul edemezler, temsilcilik ve hakemlik yapamazlar.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, yürütme organının teklif, inha, atama veya onamasına bağlı resmi veya özel herhangi bir işle görevlendirilemezler. Bir üyenin belli konuda ve altı ayı asmamak üzere Bakanlar Kurulunca verilecek geçici bir görevi kabul etmesi, Meclisin kararına bağlıdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği ile bagdasmayan diğer görev ve işler kanunla düzenlenir .
4. Yasama dokunulmazlığı

MADDE 83 - Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri

düşüncelerden, o oturumdaki Başkanlık Divanı'nın teklifi üzerine Meclisce başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar. Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen milletvekili, Meclis'in kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ve seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak kaydıyla Anayasanın 14 üncü maddesindeki durumlar bu hükmün dışındadır. Ancak, bu halde yetkili makam, durumu hemen ve doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirmek zorundadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi hakkında, seçimden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır; üyelik süresince zamanasını işlemez.

Tekrar seçilen milletvekili hakkında soruşturma ve kovuşturma, Meclisin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasi parti gruplarınınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.

5. Milletvekilliğinin düşmesi

MADDE 84 - (23.7.1995 - 4121) **Istifa eden milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesi, istifanın geçerli olduğu Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanı'nca tespit edildikten sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nca kararlaştırılır. Milletvekilliğinin kesin hüküm giyme veya kısıtlama halinde düşmesi, bu husustaki kesin mahkeme kararının Genel Kurula bildirilmesiyle olur.**

82'inci maddeye göre milletvekilliği ile bagdasmayan bir görev veya hizmeti sürdürmekte ısrar eden milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesine, yetkili komisyonun bu durumu tespit eden raporu üzerine Genel Kurul gizli oyla karar verir.

Meclis çalışmalarına özürsüz veya izinsiz olarak bir ay içerisinde toplam bes birerim günü katılmayan milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesine, durmun Meclis Başkanlık Divanı'nca tespit edilmesi üzerine, genel kurulca üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyuyla karar verilebilir.

Partisinin temelli kapatılmasına beyan veylemleriyle sebep olduğu Anayasa Mahkemesi'nin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararında belirtilen milletvekilinin milletvekilliği, bu kararın Resmi Gazete'de gerekçeli olarak yayımlandığı tarihte sona erer. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı bu kararın gereğini derhal yerine getirip Genel Kurula bilgi sunar.

6. İptal istemi

MADDE 85 - Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına veya milletvekilliğinin düşmesine 84'üncü maddenin birinci, üçüncü veya dördüncü fıkralarına göre karar verilmiş olması halinde, Meclis Genel Kurulu kararının alındığı tarihten başlayarak yedi gün içerisinde ilgili milletvekili veya bir diğer milletvekili, kararın, Anayasaya, kanuna veya içtüzüğe aykırılığı iddiasıyla iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilir. Anayasa Mahkemesi, iptal istemini onbes gün içerisinde kesin karara bağlar.

7. Ödenek ve yolluklar

MADDE 86 - Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödenek ve yollukları kanunla düzenlenir. Ödenegin aylık tutarı en yüksek Devlet memurunun almakta olduğu miktarı, yolluk da ödenek miktarının yarısını aşamaz.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerine ödenecek ödenek ve yolluklar, kendilerine sosyal güvenlik kuruluşları tarafından bağlanan emekli aylığı ve benzeri ödemelerin kesilmesini gerektirmez.

Ödenek ve yollukların en çok üç aylığı önceden ödenebilir.

II. Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkileri

A. Genel olarak

MADDE 87 - Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkileri, kanun koymak, degistirmek ve kaldirmak; Bakanlar Kurulu ve bakanlari denetlemek; Bakanlar Kuruluna belli konularda kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi vermek; bütçe ve kesinhesap kanun tasarilarini görüsmek ve kabul etmek; para basilmasina ve savas ilanina karar vermek; milletlerarasi andlasmaların onaylanmasini uygun bulmak, Anayasanin 14 üncü maddesindeki fiilerden dolayi hüküm giyenler hariç olmak üzere, genel ve özel af ilanina, mahkemelerce verilip kesinlesen ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermek ve Anayasanin diger maddelerinde öngörülen yetkileri kullanmak ve görevleri yerine getirmektir.

B. Kanunların teklif edilmesi ve görüsülmesi

MADDE 88 - Kanun teklif etmeye Bakanlar Kurulu ve milletvekilleri yetkilidir.

Kanun tasari ve tekliflerinin Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüsülme usul ve esaslari içtüzükle düzenlenir.

C. Kanunların Cumhurbaskanınca yayimlanmasi

MADDE 89 - Cumhurbaskani, Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilen kanunlari onbes gün içinde yayimlar.

Yayimlanmasini uygun bulmadigi kanunlari, bir daha görüsölmek üzere, bu hususta gösterdigi gerekçe ile birlikte ayni süre içinde, Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderir. Bütçe kanunlari bu hükme tabi degildir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, geri gönderilen kanunu aynen kabul ederse, kanun Cumhurbaskanınca yayimlanir; Meclis, geri gönderilen kanunda yeni bir degisiklik yaparsa, Cumhurbaskani degistirilen kanunu tekrar Meclise geri gönderebilir.

Anayasa degisikliklerine iliskin hükümler saklidir.

D. Milletlerarasi andlasmalari uygun bulma

MADDE 90 - Türkiye Cumhuriyeti adina yabancı devletlerle ve milletlerarasi kuruluslarla yapılacak andlasmaların onaylanmasi, Türkiye

Büyük Millet Meclisinin onaylanmasi bir kanunla uygun bulmasına baglidir.

Ekonomik, ticari veya teknik iliskileri düzenleyen ve süresi bir yili asmayan andlasmalar, Devlet Maliyesi bakımından bir yüklenme getirmemek, kisi hallerine ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak sartıyla, yayimlanma ile yürürlüğe konabilir. Bu takdirde bu andlasmalar, yayimlarından baslayarak iki ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgisine sunulur.

Milletlerarasi bir andlasmaya dayanan uygulama andlasmalari ile kanunun verdigi yetkiye dayanilarak yapılan ekonomik, ticari, teknik veya idari andlasmaların Türkiye Büyük Millet Meclisince uygun bulunmasi zorunlulugu yoktur; ancak, bu fikraya göre yapılan ekonomik, ticari veya özel kisilerin haklarını ilgilendiren andlasmaların, yayimlanmadan yürürlüğe konulamaz.

Türk kanunlarına degisiklik getiren her türlü andlasmaların yapılmasında birinci fikra hükmü uygulanir.

Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarasi andlasmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykirlilik iddiasi ile Anayasa Mahkemesine basvurulamaz.

E. Kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verme

MADDE 91 - Türkiye Büyük Millet Meclisi, Bakanlar Kuruluna kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verebilir. Ancak sikiyönetim ve olaganüstü haller sakli kalmak üzere, Anayasanin ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kisi haklari ve ödevleri ile dördüncü bölümünde yer alan siyasi haklar ve ödevler kanun hükmünde kararnamelerle düzenlenemez.

Yetki kanunu, çıkarilacak kanun hükmünde kararnamenin, amacini, kapsamini, ilkelerini, kullanma süresini ve saresi içinde birden fazla kararname çıkarilip çıkarilamayacagini gösterir.

Bakanlar Kurulunun istifasi, düsürülmesi veya yasama döneminin bitmesi, belli süre için verilmiş olan yetkinin sonaermesine sebep olmaz.

Kanun hükmünde kararnamenin, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından süre bitiminden önce onaylanmasi sirasında, yetkinin son buldugu veya süre bitimine kadar devam ettigi de belirtilir.

Sikiyönetim ve olaganüstü hallerde, Cumhurbaskaninin Baskanligında toplanan Bakanlar Kurulunun kanun hükmünde kararname çıkarmasına iliskin hükümler saklidir.

Kanun hükmünde kararnameler, Resmi Gazetede yayimlandiklari gün yürürlüğe girerler.

Ancak, kararnamede yürürlük tarihi olarak daha sonraki bir tarih de gösterilebilir.

Kararnameler, Resmi Gazetede yayimlandiklari gün Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur.

Yetki kanunlari ve bunlara dayanan kanun hükmünde kararnameler, Türkiye Büyük Millet Meclisi komisyonlari ve Genel Kurulunda öncelikle ve ivedilikle görüsülür. Yayımlandıkları gün Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulmayan kararnameler bu tarihte, Türkiye Büyük Millet Meclisince reddedilen kararnameler bu kararın Resmi Gazetede yayımlandığı tarihte, yürürlükten kalkar. Degistirilerek kabul edilen kararnamelerin degistirilmiş hükümleri, bu degisikliklerin Resmi Gazetede yayımlandığı gün yürürlüğe girer. F. Savas hali ilanı ve silahlı kuvvet kullanilmasına izin verme.

MADDE 92 - Milletlerarası hukukun mesru saydığı hallerde savas hali ilanına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası andlasmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisindedir (*). Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde veya ara vermede iken ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanilmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaskanıda, Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanilmasına karar verebilir. III. Türkiye Büyük Millet Meclisinin faaliyetleri ile ilgili hükümler.(**)

A. Toplanma ve tatil

MADDE 93 - Türkiye Büyük Millet Meclisi, her yıl Eylül ayının ilk günü kendiliginden toplanır.

(*) Anayasanın 92. maddesi uyarınca hükümete izin verilmesine dair 107 ve 108 sayılı TBMM kararlari (RG, 14 Agustos 1990, sayı: 20606); (RG, 7 Eylül 1990, sayı: 20628)

(**) 2919 sayılı TBMM genel sekreterliği teskilat kanununun degistirilmesi hakkında 3594 sayılı kanun. (RG, 5 Ocak 1990, Sayı: 20393)

Meclis, bir yasama yılında en çok üç ay tatil yapabilir; ara verme veya tatil sırasında, doğrudan doğruya veya bakanlar kurulunun istemi üzerine, Cumhurbaskanınca toplantıya çağırılır. Meclis Baskanıda doğrudan doğruya veya üyelerin beste birinin yazılı istemi üzerine Meclisi toplantıya çağırır.

Ara verme veya tatil sırasında toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisinde, öncelikle bu toplantıyı gerektiren konu görüsülmeden ara verme veya tatil devam edilemez.

B. Baskanlık Divanı

MADDE 94 - Türkiye Büyük Millet Meclisinin Baskanlık Divanı, Meclis üyeleri arasında seçilen Meclis Baskanı, Baskanvekilleri, Katip üyeleri ve İdari Amirlerinden oluşur.

Baskanlık Divanı, Meclisteki siyasi parti gruplarının üye sayısı oranında Divana katılmalarını sağlayacak şekilde kurulur. Siyasi parti grupları Baskanlık için aday gösteremezler.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Baskanlık Divanı için, bir yasama döneminde iki seçim yapılır. İlk seçilenlerin görev süresi iki, ikinci devre için seçilenlerin görev süresi üç yıldır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Baskan adayları, Meclis üyeleri içinden, Meclisin toplandığı günden itibaren on gün içinde, Baskanlık Divanına bildirilir, Baskan seçimi gizli oyla yapılır.

İlk iki oylamada üye tam sayısının üçte iki ve üçüncü oylamada üye tam sayısının salt çoğunluğu aranır. Üçüncü oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamada en çok oy alan iki aday için dördüncü oylama yapılır; dördüncü oylamada en fazla oy alan üye, Baskan seçilmiş olur. Baskan seçimi aday gösterme süresinin bitiminden itibaren, on gün içinde tamamlanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Baskanvekillerinin, Katip Üyelerinin ve İdari Amirlerinin adedi, seçim nisabi, oylama sayısı ve usülleri Meclis İçtüzüğünde belirlenir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Baskanı, Baskanvekilleri, üyesi buldukları siyasi partinin veya parti grubunun Meclis içinde veya dışındaki faaliyetlerine; görevlerinin gereği olan haller dışında, Meclis tartışmalarına katılamazlar; Baskan ve oturumu yöneten Baskanvekili oy kullanamazlar.

C. İçtüzük, siyasi parti grupları ve kolluk işleri

MADDE 95 - Türkiye Büyük Millet Meclisi, çalışmalarını, kendi yaptığı içtüzük hükümlerine göre yürütülür.(*)

İçtüzük hükümleri, siyasi parti gruplarının, Meclisin bütün faaliyetlerine üye sayısı oranında katılmalarını sağlayacak yolda düzenlenir. Siyasi parti grupları, en az yirmi üyeden meydana gelir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin bütün bina, tesis, eklenti ve arazisinde kolluk ve yönetim hizmetleri Meclis Baskanlığı eliyle düzenlenir ve yürütülür. Emniyet ve diğer kolluk hizmetleri için yeteri kadar kuvvet ilgili makamlarca Meclis Baskanlığına tahsis edilir.

(*) Bakınız 1982 AY, geçici 6. madde

İç tüzük hükümleri, siyasi parti gruplarının, Meclislerin bütün faaliyetlerine kuvvetleri oranında katılmalarını sağlayacak yolda düzenlenir. Siyasi parti grupları, en az on üyeden meydana gelir.

Meclisler, kendi kolluk işlerini Başkanları eliyle düzenler ve yürütürler.

D. Toplantı ve karar yeter sayısı

MADDE 96 - Anayasada, baskaca bir hüküm yoksa, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının en az üçte biri ile toplanır ve toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir; ancak karar yeter sayısı hiç bir şekilde üye tam sayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamaz.

Bakanlar Kurulu üyeleri, Türkiye Büyük Millet Meclisinin katılmadıkları oturumlarında, kendileri yerine oy kullanmak üzere bir bakana yetki verebilirler. Ancak bir bakan kendi oyu ile birlikte en çok iki oy kullanabilir.

E. Görüşmelerin açıklığı ve yayımlanması

MADDE 97 - Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulundaki görüşmeler açıktır ve tutanak dergisinde tam olarak yayımlanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi içtüzük hükümlerine göre kapalı oturumlar yapabilir, bu oturumlardaki görüşmelerin yayımı Türkiye Büyük Millet Meclisi kararına bağlıdır.

Meclisteki açık görüşmelerin, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe baskaca bir karar alınmadıkça, her türlü vasıta ile yayımı serbesttir.

IV. Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgi edinme ve denetim yolları

A. Genel olarak

MADDE 98 - Türkiye Büyük Millet Meclisi soru, Meclis araştırması, genel görüşme, gensoru ve Meclis soruşturması yollarıyla denetleme yetkisini kullanır.

Soru, Bakanlar Kurulu adına, sözlü veya yazılı olarak cevaplandırmak üzere Başbakan veya Bakanlardan bilgi istemekten ibarettir.

Meclis araştırması, belli bir konuda bilgi edinilmek için yapılan incelemeden ibarettir.

Genel görüşme, toplumu ve Devlet faaliyetlerini ilgilendiren belli bir konunun, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesidir.

Soru, Meclis araştırması ve genel görüşmeyle ilgili önergelerin verilme şekli, içeriği ve kapsamı ile cevaplandırılma, görüşme ve araştırma yöntemleri Meclis içtüzüğü ile düzenlenir.

B. Gensoru

MADDE 99 - Gensoru önergesi, bir siyasi parti grubu adına veya en az yirmi milletvekilinin imzasıyla verilir.

Gensoru önergesi, verilişinden sonraki üç gün içinde bastırılarak üyelere dağıtılır; dağıtılmasından itibaren on gün içinde gündeme alınıp alınmayacağı görüşülür. Bu görüşmede, ancak önerge sahiplerinden biri, siyasi parti grupları adına birer milletvekili, Bakanlar Kurulu adına Başbakan veya bir bakan konuşabilir.

Gündeme alma kararıyla birlikte, gensorunun görüşülme gününde belli edilir; ancak, gensorunun görüşülmesi, gündeme alma kararının verildiği tarihten başlayarak iki gün geçmedikçe yapılamaz ve yedi günden sonraya bırakılamaz.

Gensoru görüşmeleri sırasında üyelerin veya grupların verecekleri gerekçeli güvensizlik önergeleri veya Bakanlar Kurulunun güven istegi, bir tam gün geçtikten sonra oylanır.

Bakanlar Kurulunun veya bir bakanın düşürülebilmesi, üye tam sayısının salt çoğunluğuyla olur; oylamada yalnız güvensizlik oyları sayılır.

Meclis çalışmalarının dengeli olarak yürütülmesi amacına ve yukardaki ilkelere uygun olmak kaydıyla gensoru ile ilgili diğer hususlar içtüzükle belirlenir.

C. Meclis Soruşturması

MADDE 100 - Başbakan veya Bakanlar hakkında, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az onda birinin vereceği önerge ile, soruşturma açılması istenebilir. Meclis, bu istemi en geç bir ay içinde görüşür ve karara bağlar. Soruşturma açılmasına karar verilmesi halinde, Meclisteki siyasi partilerin, güçleri oranında Komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından her parti için ayrı ayrı ad çekme suretiyle kurulacak onbeş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır. Komisyon, soruşturma sonucunu belirten raporunu iki ay içinde Meclise sunar. Soruşturmanın bu sürede bitirilememesi halinde, komisyona iki aylık yeni ve kesin bir süre verilir. Meclis, raporu öncelikle görüşür ve gerek gördüğü takdirde ilgilinin Yüce Divana sevkine karar verir. Yüce Divana sevk kararı ancak üye tamsayısının salt çoğunluğu ile alınır. Meclisteki siyasi parti gruplarında, Meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınmaz.

İkinci bölüm

Yürütme

I.Cumhurbaşkanı

A.Nitelikleri ve tarafsızlığı

MADDE 101- Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış kendi üyeleri veya bu niteliklere ve milletvekili seçilme yeterliğine sahip Türk Vatandaşları arasından yedi yıllık bir süre için seçilir. Cumhurbaşkanlığına Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri dışından aday gösterilebilmesi, Meclis üye tamsayısının en az beşte birinin yazılı önerisiyle mümkündür. Bir kimse, iki defa Cumhurbaşkanı seçilemez. Cumhurbaşkanı seçilenin, varsa partisi ile ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sona erer.

B.Seçimi

MADDE 102. Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir. Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantı halinde değilse hemen toplantıya çağrılır. Cumhurbaşkanının görev süresinin dolmasından otuz gün önce veya Cumhurbaşkanlığı makamının boşalmasından on gün sonra Cumhurbaşkanlığı seçimine başlanır ve seçime başlama tarihinden itibaren otuz gün içinde sonuçlandırılır. Bu sürenin ilk on günü içinde adayların Meclis Başkanlık Divanına bildirilmesi ve kalan yirmi gün içinde de seçimin tamamlanması gerekir. En az üçer gün ara ile yapılacak oylamaların ilk ikisinde üye tamsayısının üçte iki çoğunluk oyu sağlanamazsa üçüncü oylamaya geçilir, üçüncü oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğunu sağlayan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. bu oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğu sağlanamadığı takdirde üçüncü oylamada en çok oy almış bulunan iki aday arasında dördüncü oylama yapılır, bu oylamada da üye tam sayısının salt çoğunluğu ile Cumhurbaşkanı seçilemediği takdirde derhal Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimleri yenilenir. Seçilen yeni Cumhurbaşkanı göreve başlayınca kadar görev süresi dolan Cumhurbaşkanının görevi devam eder.

C.And içmesi

MADDE 103- Cumhurbaşkanı, görevine başlarken Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde aşağıdaki şekilde andiçer : Cumhurbaşkanı sıfatıyla, Devletin varlığı ve bağımsızlığını, vatanın ve Milletın bölünmez bütünlüğünü, Milletın kayıtsız ve şartsız egemenliğini koruyacağıma, Anayasaya, hukukun üstünlüğüne, demokrasiye, Atatürk ilke ve inkılaplarına ve laik Cumhuriyet ilkesine bağlı kalacağıma, Milletın huzur ve refahı, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde herkesin insan haklarından ve temel hürriyetlerinden yararlanması ülküsünden ayrılmayacağıma, Türkiye Cumhuriyetinin şan ve şerefini korumak, yüceltmek ve üzerime aldığım görevi tarafsızlıkla yerine getirmek için bütün gücümle çalışacağıma büyük Türk Milleti ve tarih huzurunda, namusum ve şerefim üzerine and içirim.

D. Görev ve yetkileri

(*) Not: Bu süre kisiseldir. (DurYe Personelle) Cumhurbaşkanlığı, bu süre dolmadan önce bosalırsa, yeni seçilen Cumhurbaşkanı yedi yıl için seçilmiş olur.

Cumhurbaşkanlığına Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri dışından aday gösterilebilmesi, Meclis üye tam sayısının en az beste birinin yazılı önerisi ile mümkündür.

Bir kimse, iki defa Cumhurbaşkanı seçilemez.

Cumhurbaşkanı seçilenin, varsa partisi ile ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sona erer.

MADDE 104 - Cumhurbaşkanı Devletin basıdır. Bu sıfatla Türkiye Cumhuriyetini ve Türk Milletinin birliğini temsil eder; Anayasanın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir.

Bu amaçlarla Anayasanın ilgili maddelerinde gösterilen şartlara uyarak yapacağı görev ve kullanacağı yetkiler şunlardır;

a) Yasama ile ilgili olanlar:

Gerekli gördüğü takdirde, yasama yılının ilk günü Türkiye Büyük Millet Meclisinde açılış konuşmasını yapmak,

Türkiye Büyük Millet Meclisini gerektiğinde toplantıya çağırarak,

Kanunları yayımlamak,

Kanunları tekrar görüşmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine geri göndermek,

Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları gerekli gördüğü takdirde halkoyuna sunmak,

Kanunların, kanun hükmündeki kararnamelerin, Türkiye Büyük Millet Meclisi içtüzüğünün, tümünün veya belirli hükümlerinin Anayasaya sekil

veya esas bakımından aykırı oldukları gerekçesi ile Anayasa Mahkemesinde iptal davası

açmak,

Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesine karar vermek,

b) Yürütme alanına ilişkin olanlar:

Basbakan atamak ve istifasını kabul etmek,

Basbakanın teklifi üzerine bakanları atamak ve görevlerine son vermek,

Gerekli gördüğü hallerde Bakanlar Kuruluna başkanlık etmek veya Bakanlar Kurulunu başkanlığı altında toplantıya çağırarak,

Yabancı Devletlere Türk Devletinin temsilcilerini göndermek, Türkiye Cumhuriyetine

gönderilecek yabancı devlet temsilcilerini kabul etmek,

Milletlerarası andlaşmaları onaylamak ve yayımlamak,

Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Türk Silahlı Kuvvetlerinin Baskomutanlığını temsil etmek,

Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar vermek,

Genelkurmay Başkanını atamak,

Milli Güvenlik Kurulunu toplantıya çağırarak,

Milli Güvenlik Kuruluna Başkanlık etmek,

Başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu kararıyla siki yönetim veya olağanüstü hal ilan

etmek ve kanun hükmünde kararname çıkarmak,

Kararnameleri imzalamak,

Sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebiyle belirli kişilerin cezalarını hafifletmek veya kaldırmak.

Devlet Denetleme Kurulunun üyelerini ve Başkanını atamak,

Devlet Denetleme Kuruluna inceleme, araştırma ve denetleme yaptırmak,

Yükseköğretim Kurulu üyelerini seçmek,

Üniversite Rektörlerini seçmek,

c) Yargı ile ilgili olanlar:

Anayasa Mahkemesi üyelerini, Danıştay üyelerinin dörtte birini Yargıtay Cumhuriyet

Başsavcısı ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcivekilini, Askeri Yargıtay Üyelerini, Askeri Yüksek

İdare Mahkemesi üyelerini, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyelerini seçmek.

Cumhurbaşkanı, ayrıca Anayasada ve kanunlarda verilen seçme ve atama görevleri ile diğer görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır.

III. Görev ve yetkileri

E. Sorumluluk ve sorumsuzluk hali

MADDE 105 - Cumhurbaşkanı, Anayasa ve diğer kanunlarda Başbakan ve ilgili bakanın imzalarına gerek olmaksızın tek başına yapabileceği belirtilen işlemleri dışındaki bütün kararları, Başbakan ve ilgili bakanlarca imzalanır; bu kararlardan Başbakan ve ilgili bakan sorumludur.

Cumhurbaşkanının resen imzaladığı kararlar ve emirler aleyhine Anayasa Mahkemesi dahil, yargı mercilerine başvurulamaz.

Cumhurbaşkanı, vatani ihanetten dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tam sayısının en az dörtte üçünün vereceği kararla suçlandırılır.

F. Cumhurbaşkanı vekillik etmek

MADDE 106 - Cumhurbaşkanı hastalık ve yurtdışına çıkmak gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hallerinde görevine dönmeye kadar; ölüm, çekilme veya başka bir sebeple Cumhurbaşkanlığı makamının boşalması halinde de yenisi seçilinceye kadar, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Cumhurbaşkanlığına vekillik eder ve Cumhurbaşkanı ait yetkileri kullanır.

V

G. Cumhurbaşkanı Genel Sekreterliği

MADDE 107 - Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinin kuruluşu, teşkilat ve çalışma esasları, personel atama işlemleri Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenir. (*)

(*) 2897 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği Teşkilat Kanunu (RG, 19 Ağustos 1983, sayı: 18140)

H. Devlet Denetleme Kurulu

MADDE 108 - İdarenin hukuka uygunluğunun, düzenli ve verimli şekilde yürütülmesinin ve geliştirilmesinin sağlanması amacıyla Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak kurulan Devlet Denetleme Kurulu, Cumhurbaşkanı'nın isteği üzerine, tüm kamu kurum ve kuruluşlarında ve sermayesinin yarısından fazlasına bu kurum ve kuruluşların katıldığı her türlü kurulda,

kamu kurumu niteliğinde olan meslek kuruluşlarında, kamuya yararlı derneklerle vakıflarda, her türlü inceleme, araştırma ve denetlemeleri yapar.

Silahlı Kuvvetler ve yargı organları, Devlet Denetleme Kurulunun görev alanı dışındadır.

Devlet Denetleme Kurulunun üyeleri ve üyeleri içinden başkanı, kanunda belirlenen nitelikteki kişiler arasından, Cumhurbaşkanınca atanır.

Devlet Denetleme Kurulunun işleyisi, üyelerinin görev süresi ve diğer özlük işleri, kanunla düzenlenir. (*)

II. Bakanlar Kurulu

A. Kurulus

MADDE 109 - Bakanlar Kurulu, Başbakan ve bakanlardan kurulur.

Başbakan, Cumhurbaşkanınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından atanır.

Bakanlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya milletvekili seçilme yeterliğine sahip olanlar arasından Başbakanca seçilir ve Cumhurbaşkanınca atanır; gerektiğinde Başbakanın önerisi üzerine Cumhurbaşkanınca görevlerine son verilir.

(*) 2443 sayılı Devlet Denetleme Kurulu Kurulması hakkında kanun (RG, 3 Nisan 1981 sayı: 17299)

B. Göreve başlama ve güvenoyu

MADDE 110 - Bakanlar Kurulunun listesi tam olarak Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde ise toplantıya çağırılır.

Bakanlar Kurulunun programı, kuruluşundan en geç bir hafta içinde Başbakan veya bir bakan tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisinde okunur ve güvenoyuna basvurulur. Güvenoyu için görüşmeler programın okunmasından iki tam gün geçtikten sonra başlar ve görüşmelerin bitiminden bir tam gün geçtikten sonra oylama yapılır.

C. Görev sırasında güvenoyu

MADDE 111 - Başbakan, gerekli görürse, Bakanlar Kurulunda görüştüğünden sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisinden güven isteyebilir.

Güven istemi, Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirilmesinden bir tam gün geçmedikçe görüşülemez ve görüşmelerin bitiminden bir tam gün geçmedikçe oya konulamaz.

Güven istemi, ancak üye tam sayısının salt çoğunluğuyla reddedilebilir.

D. Görev ve siyasi sorumluluk

MADDE 112 - Başbakan, Bakanlar Kurulunun Başkanı olarak, bakanlıklar arasında işbirliğini sağlar ve hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetir. Bakanlar Kurulu bu siyasetin yürütülmesinden birlikte sorumludur.

Her bakan, Başbakana karşı sorumlu olup ayrıca kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden de sorumludur.

Başbakan, bakanların görevlerinin Anayasa ve kanunlara uygun olarak yerine getirilmesini gözetmek ve düzeltici önlemleri almakla yükümlüdür.

Bakanlar Kurulu üyelerinden milletvekili olmayanlar; 81 inci maddede yazılı şekilde Millet Meclisi önünde and içerler ve bakan sıfatını tasdikları sürece milletvekillerinin tabi oldukları kayıt ve şartlara uyarlar ve yasama dokunulmazlığına sahip bulunurlar. Bunlar Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri gibi ödenek ve yolluk alırlar. (*)

E. Bakanlıkların kurulması ve bakanlar

MADDE 113 - Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri, yetkileri ve teşkilatı kanunla düzenlenir. (**)

Açık olan bakanlıklara izinli veya özürü olan bir bakana, diğer bir bakan geçici olarak vekillik eder. Ancak, bir bakan birden fazlasına vekillik edemez.

Türkiye Büyük Millet Meclisi kararı ile Yüce Divana verilen bir bakan bakanlıktan düşer.

Başbakanın Yüce Divana sevki halinde Hükümet istifa etmiş sayılır.

Herhangi bir sebeple boşalan bakanlığa en geç onbeş gün içinde atama yapılır.

(*) 3055 sayılı Başbakan ve bakanların temsil ödenekleri ile dışarıdan atanan bakanların ödenek ve yollukları hakkında kanun (RG, 16 Ekim 1984 sayı: 18547)

(**) Bakınız 27 Eylül 1984 tarih ve 3046 sayılı Kanun (RG, 9 Ekim 1984, Sayı: 18540) Bu kanun ile bakanlıkların kuruluş ve görevleri hakkındaki 174 ve 202 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler değiştirilerek kabul edilmiştir.

F. Seçimlerde geçici Bakanlar Kurulu

MADDE 114 - Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimlerden önce, Adalet, İçişleri ve Ulaştırma Bakanları seçilir. Seçimin başlangıç tarihinden üç gün önce; seçim dönemi

bitmeden seçimin yenilenmesine karar verilmesi halinde ise, bu karardan başlayarak bes gün içinde, bu bakanlıklara Türkiye Büyük Millet Meclisi içinden veya dışarıdan bağımsızlar Basbakanca atanır.

116inci madde gereğince seçimlerin yenilenmesine karar verildiğinde Bakanlar Kurulu çekilir ve Cumhurbaşkanı geçici Bakanlar Kurulunu kurmak üzere bir Basbakan atanır.

Geçici Bakanlar Kuruluna, Adalet, İçişleri ve Ulaştırma Bakanları Türkiye Büyük Millet Meclisindeki veya Meclis dışındaki bağımsızlardan olmak üzere, siyasi parti gruplarından, oranlarına göre üye alınır.

Siyasi parti gruplarından alınacak üye sayısını Türkiye Büyük Millet Meclis Başkanı tespit ederek Basbakana bildirir. Teklif edilen bakanlığı kabul etmeyen veya sonradan çekilen partililer yerine, Türkiye Büyük Millet Meclisi içinden veya dışarıdan bağımsızlar atanır. Geçici Bakanlar Kurulu, yenilenme kararının Resmi Gazete'de ilanından itibaren bes gün içinde kurulur.

Geçici Bakanlar Kurulu için güvenoyuna başvurulamaz.

Geçici Bakanlar Kurulu seçim süresince ve yeni Meclis toplanıncaya kadar vazife görür.

G. Tüzükler

MADDE 115 - Bakanlar Kurulu, kanunun uygulanmasını göstermek veya emrettiği işleri belirtmek üzere, kanunlara aykiri olmamak ve Danıştayın incelenmesinden geçirilmek şartıyla tüzükler çıkarabilir.

Tüzükler, Cumhurbaşkanıca imzalanır ve kanunlar gibi yayımlanır.

H. Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin Cumhurbaşkanıca yenilenmesi

MADDE 116 - Bakanlar Kurulunun, 110 uncu maddede belirtilen güvenoyunun alamaması ve 99 uncu veya 111 inci maddeler uyarınca güvensizlik oyuyla düşürülmesi hallerinde; kırkbes gün içinde yeni Bakanlar Kurulu kurulmadığı veya kurulduğu halde güvenoyu alamadığı takdirde Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanına danışarak, seçimlerin yenilenmesine karar verebilir.

Basbakanın güvensizlik oyu ile düşürülmeden istifa etmesi üzerine kırkbes gün içinde veya yeni seçilen Türkiye Büyük Millet Meclisinde Başkanlık Divanı seçiminden sonra yeni kırkbes gün içinde Bakanlar Kurulunun kurulmaması hallerinde de Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanına danışarak seçimlerin yenilenmesine karar verebilir.

Yenilenme kararı Resmi Gazetede yayımlanır ve seçime gidilir.

I. Milli Savunma

1. Baskomutanlık ve Genelkurmay Başkanlığı

MADDE 117 - Baskomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisinin Manevi varlığından ayrılamaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur.

Milli Güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından Türkiye Büyük Millet Meclisine Karşı, Bakanlar Kurulu sorumludur.

Genelkurmay Başkanı: Silahlı Kuvvetlerin komutanı olup, savasta Baskomutanlık görevlerini Cumhurbaşkanıca namına yerine getirir.

Genelkurmay Başkanı, Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine, Cumhurbaşkanıca atanır; görev ve yetkileri kanunla düzenlenir. Genelkurmay Başkanı, bu görev ve yetkilerinden dolayı Basbakana karşı sorumludur.

Milli Savunma Bakanlığının, Genelkurmay Başkanlığı ve Kuvvet Komutanlıkları ile görev ilişkileri ve yetki alanı kanunla düzenlenir.

2. Milli Güvenlik Kurulu

MADDE 118 - Milli Güvenlik Kurulu Cumhurbaşkanıca Başkanlığında, Basbakan, Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma, İçişleri, Disisleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından kurulur.

Gündemin özelliğine göre kurul toplantılarına ilgili bakan ve kişiler çağırılıp görüşleri alınabilir.

Milli Güvenlik Kurulu; Devletin Milli Güvenlik siyasetinin tayini, tesbiti ve uygulanması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşleri Bakanlar Kuruluna bildirir. Kurulun, Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulunca öncelikle dikkate alınır.

Milli Güvenlik Kurulunun gündemi; Basbakan ve Genelkurmay Başkanının önerileri dikkate alınarak Cumhurbaşkanıca düzenlenir.

Cumhurbaşkanı katılmadığı zamanlar Milli Güvenlik Kurulu Başkanının Başkanlığında toplanır.

Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin teskilati ve görevleri kanunla düzenlenir. (*)

(*) 2945 sayılı Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Sekreterliği Kanunu (RG, 11 Kasım 1983 sayı:18218)

III. Olganüstü yönetim halleri

A. Olganüstü haller

1. Tabii afet ve ağır ekonomik bunalım sebebiyle olganüstü hal ilanı

MADDE 119 - Tabii afet, tehlikeli salgın hastalıklar veya ağır ekonomik bunalım hallerinde, Cumhurbaşkanlığı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde süresi altı ayı geçmemek üzere olganüstü hal ilan edebilir.

VI. Olganüstü yönetim usulleri

a) Olganüstü haller

2. Sıddet olaylarını yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması sebebiyle olganüstü hal ilanı

MADDE 120 - Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın sıddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya çıkması veya sıddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması hallerinde, Cumhurbaşkanlığı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Milli Güvenlik Kurulunun da görüşünü aldıktan sonra yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde, süresi altı ayı geçmemek üzere olganüstü hal ilan edebilir.

3. Olganüstü hallerle ilgili düzenleme

MADDE 121 - Anayasanın 119 ve 120 nci maddeleri uyarınca olganüstü hal ilanına karar verilmesi durumunda, bu karar Resmi Gazetede yayımlanır ve hemen Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde ise derhal toplantıya çağırılır. Meclis, olganüstü hal süresini değiştirebilir, Bakanlar Kurulunun istemi üzerine, her defasında dört ayı geçmemek üzere, süreyi uzatabilir veya olganüstü hali kaldırabilir. 119 uncu madde uyarınca ilan edilen olganüstü hallerde vatandaşlar için getirilecek para, mal ve çalışma yükümlülükleri ile olganüstü hallerin her türlü için ayrı ayrı geçerli olmak üzere, Anayasanın 15 inci maddesindeki ilkeler doğrultusunda temel hak ve hürriyetlerin nasıl sınırlandıracağı veya nasıl durdurulacağı, halin gerektirdiği tedbirlerin nasıl ve ne surette alınacağı, kamu hizmeti görevlilerine ne gibi yetkiler verileceği, görevlilerin durumlarında ne gibi değişiklik yapılacağı ve olganüstü yönetim usulleri, Olganüstü Hal Kanununda düzenlenir (*).

Olganüstü hal süresince, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, olganüstü halin gerekli kıldığı konularda, kanun hükmünde kararname çıkarabilir. Bu kararname, resmi gazetede yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur; bunların Meclisçe onaylanmasına ilişkin süre ve usul içtüzükte belirlenir.

(*) 2935 sayılı olganüstü hal kanunu (RG, 27 Ekim 1983 sayı:18204) değişiklik için bakınız 3076 sayılı kanun (RG, 21 Kasım 1984 sayı:18582) olganüstü hal bölge valiliğinin görev ve yetkilerini düzenleyen 285 sayılı kanun hükmünde kararname (RG, 14 Temmuz 1987)

B. Sıkıyönetim, seferberlik ve savaş ilanı

MADDE 122 - Anayasanın tanıdığı hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik ve olganüstü hal ilanını gerektiren hallerde daha vahim sıddet hareketlerinin yaygınlaşması veya savaş hali, savaş gerektirecek bir durumun başgöstermesi, ayaklanma olması veya vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışmanın veya ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren sıddet hareketlerinin yaygınlaşması sebepleriyle, Cumhurbaşkanlığı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Milli Güvenlik Kurulunda görüşünü aldıktan sonra, süresi altı ayı asmamak üzere yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde sıkı yönetim ilân edebilir. Bu karar, derhal Resmi Gazetede yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantı halinde değilse hemen toplantıya çağırılır. Türkiye Büyük Millet Meclisi gerekli gördüğü takdirde sıkıyönetim süresini kısaltabilir, uzatabilir veya sıkıyönetimi kaldırabilir. Sıkıyönetim süresinde, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu sıkıyönetim halinin gerekli kıldığı konularda kanun hükmünde kararname çıkarabilir. Bu kararname Resmi Gazetede yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur. Bunların Meclisçe onaylanmasına ilişkin süre ve usul içtüzükte belirlenir.

Sikiyönetimin her defasında dört ayi asmamak üzere uzatılması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kararına bağlıdır. Savaş hallerinde bu dört aylık süre aranmaz.

Sikiyönetim, seferberlik ve savaş hallerinde hangi hükümlerin uygulanacağı ve işlemlerin nasıl yürütüleceği, idare ile olan ilişkileri, hürriyetlerin nasıl kısıtlanacağı veya durdurulacağı ve savaş veya savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi halinde vatandaşlar için getirilecek yükümlülükler kanunla düzenlenir. (*)

Siki yönetim komutanları Genelkurmay Başkanlığına bağlı olarak görev yaparlar.

(*) 13 Mayıs 1971 tarih ve 1402 sayılı Sikiyönetim Kanunu. Bu yasa beş ay içinde (Eylül 1980-Ocak 1981) arasında 6 kez değiştirilmiştir: 2301 sayılı Kanun (RG, 21 Eylül 1980, Sayı: 17112); 2310 sayılı Kanun (RG, 8 Kasım 1980 Sayı: 17154); 2342 sayılı Kanun (RG, 15 Kasım 1980, Sayı: 17161); 2354 sayılı Kanun (RG, 11 Aralık 1980, Sayı: 17187); 2371 sayılı Kanun (RG, 13 Ocak 1981, Sayı: 17219); 2941 sayılı Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu (RG, 8 Kasım 1983, Sayı: 18215).

IV. İdare

A. İdarenin esasları

1. İdarenin bütünlüğü ve kamu tüzelkısılığı

MADDE 123 - İdare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir.

İdarenin kuruluş ve görevleri merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanır.

Kamu tüzelkısılığı, ancak kanunla veya kanunun açıkça verdiği yetkiye dayanılarak kurulur.

2. Yönetmelikler

MADDE 124 - Başbakanlık, bakanlıklar ve kamu tüzelkısılıkları, kendi görev alanlarını ilgilendiren kanunların ve tüzüklerin uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykiri olmamak şartıyla, yönetmelikler çıkarabilirler.

Hangi yönetmeliklerin Resmi Gazetede yayımlanacağı kanunla belirtilir. (*)

B. Yargi yolu

MADDE 125 - İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargi yolu açıktır. (**)

(*) 3011 sayılı Resmi Gazetede Yayımlanacak Olan Yönetmelikler Hakkında Kanun (RG, 1 Haziran 1984, Sayı: 18418).

(**) 2577 sayılı İdarî Yargılama Usulü Kanunu (RG, 20 Ocak 1982, sayı: 17580).

Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemler ile Yüksek Askeri Şûranın kararları yargi denetimi dışındadır.

İdari işlemlere karşı açılacak dâvalarda süre, yazılı bildirim tarihinden başlar.

Yargi yetkisi, idari eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlıdır. Yürütme görevinin kanunlarda gösterilen şekil ve esaslara uygun olarak yerine getirilmesini kısıtlayacak, idari eylem ve işlem niteliğinde veya takdir yetkisini kaldırarak biçimde yargi kararı verilemez.

İdari işlemin uygulanması halinde telafisi güç veya imkansız zararların doğmasına ve idari işlemin açıkça hukuka aykiri olması şartlarının birlikte gerçekleşmesi durumunda gerekçe gösterilerek yürütmenin durdurulmasına karar verilebilir.

Kanun, olağanüstü hallerde, sikiyönetim, seferberlik ve savaş halinde ayrıca milli güvenlik, kamu düzeni, genel sağlık nedenleri ile yürütmenin durdurulması kararı verilmesini sınırlayabilir.

İdari kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlüdür.

C. İdarenin kuruluşu

1. Merkezi idare

MADDE 126 - Türkiye, merkezi idare kuruluşu bakımından, coğrafya durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır. İllerin idaresi yetki genişliği esasına dayanır. Kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla, birden çok ili içine alan merkezi idare teşkilatı kurulabilir. Bu teşkilatın görev ve yetkileri kanunla düzenlenir.

2. MAHALLİ İDARELER

MADDE 127 - Mahalli idareler; il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzelkısılıklarıdır. Mahalli idarelerin kuruluş ve görevleri ile yetkileri, yerinden yönetim ilkesine uygun olarak kanunla düzenlenir. Mahalli idarelerin seçimleri, 67 nci maddedeki esaslara göre beş yılda bir yapılır. ancak, milletvekili genel veya ara seçiminden önceki veya sonraki bir yıl içinde yapılması gereken

mahalli idareler organlarına veya bu organların üyelerine ilişkin genel veya ara seçimler milletvekili genel veya ara seçimleriyle birlikte yapılır. kanun, büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri getirebilir. Mahalli idarelerin seçilmiş organlarının, organlık sıfatını kazanmalarına ilişkin itirazların çözümü ve kaybetmeleri, konusundaki denetim yargı yolu ile olur. ancak, görevleri ile ilgili bir suç sebebi ile hakkında soruşturma veya kovuşturma açılan mahalli idare organları veya bu organların üyelerini, içişleri bakanı, geçici bir tedbir olarak, kesin hükme kadar uzaklaştırabilir. Merkezi idare, mahalli idareler üzerinde, mahalli hizmetlerin idarenin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahalli ihtiyaçların gereği gibi karşılanması amacıyla, kanunda belirtilen esas ve usuller dairesinde idari vesayet yetkisine sahiptir. Mahalli idarelerin belirli kamu hizmetlerinin görülmesi amacı ile, kendi aralarında Bakanlar Kurulunun izni ile birlik kurmaları, görevleri, yetkileri, maliye ve kolluk işleri ve merkezi idare ile karşılıklı bağ ve ilgileri kanunla düzenlenir. bu idarelere, görevleri ile orantılı gelir kaynakları sağlanır.

D. Kamu hizmeti görevlileriyle ilgili hükümler

1. Genel ilkeler

MADDE 128 - Devletin, kamu iktisadi teşebbüsleri ve diğer kamu tüzelkisilerinin genel idare esaslarına göre yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerinin gerektirdiği asli ve süreli görevler, memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle görülür.

Memurların ve diğer kamu görevlilerinin nitelikleri, atanmaları, görev ve yetkileri, hakları ve yükümlülükleri, aylık ve ödenekleri ve diğer özlük işleri kanunla düzenlenir.

Üst kademe yöneticilerinin yetistirme usul ve esasları, kanunla özel olarak düzenlenir.

III. Memurlarla ilgili hükümler

2. Görev ve sorumlulukları, disiplin kovuşturulmasında güvence

MADDE 129 - Memurlar ve diğer kamu görevlileri Anayasa ve kanunlara sadık kalarak faaliyette bulunmakla yükümlüdürler.

Memurlar ve diğer kamu görevlileri ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve bunların üst kuruluşları mensuplarına savunma hakkı tanınmadıkça disiplin cezası verilmez.

Uyarma ve kinama cezalarıyla ilgili olanlar hariç, disiplin kararları yargı denetimi dışında bırakılamaz.

Silahlı Kuvvetler mensupları ile hâkimler ve savcılar hakkındaki hükümler saklıdır.

Memurlar ve diğer kamu görevlilerinin yetkilerini kullanırken isledikleri kusurlardan doğan tazminat davaları, kendilerine rücu edilmek kaydıyla ve kanunun gösterdiği şekil ve şartlara uygun olarak, ancak idare aleyhine açılabilir.

Memurlar ve diğer kamu görevlileri hakkında isledikleri iddia edilen suçlardan ötürü ceza kovuşturması açılması, kanunla belirlenen istisnalar dışında, kanunun gösterdiği idari merciin iznine bağlıdır.

E. Yükseköğretim kurumları ve üst kuruluşları

1. Yükseköğretim kurumları

MADDE 130 - Çağdas eğitim-öğretim esaslarına dayanan bir düzen içinde milletin ve ülkenin ihtiyaçlarına uygun insan gücü yetistirmek amacı ile; ortaöğretime dayalı çeşitli düzeylerde eğitim-öğretim, bilimsel araştırma, yayın ve danışmanlık yapmak, ülkeye ve insanlığa hizmet etmek üzere çeşitli birimlerden oluşan kamu tüzelkisiğine ve bilimsel özerkliğe sahip üniversiteler Devlet tarafından kanunla kurulur.

Kanunda gösterilen usul ve esaslara göre, kazanç amacına yönelik olmamak şartı ile vakıflar tarafından, Devletin gözetim ve denetimine tabi yükseköğretim kurumları kurulabilir.

Kanun, üniversitelerin ülke sathına dengeli bir biçimde yayılmasını gözetir.

Üniversiteler ile öğretim üyeleri ve yardımcılarını serbestce her türlü bilimsel araştırma ve yayında bulunabilirler. Ancak, bu yetki, Devletin varlığı ve bağımsızlığı ve milletin ve ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği aleyhinde faaliyette bulunma serbestliği vermez.

Üniversiteler ve bunlara bağlı birimler, Devletin gözetimi ve denetimi altında olup, güvenlik hizmetleri Devletçe sağlanır.

Kanunun belirlediği usul ve esaslara göre; rektörler Cumhurbaşkanınca, dekanlar ise Yükseköğretim Kurulunca seçilir ve atanır.

Üniversite yönetim ve denetim organları ile öğretim elemanları; Yükseköğretim Kurulunun veya üniversitelerin yetkili organlarının dışında kalan makamlarca her ne suretle olursa olsun görevlerinden uzaklaştırılamazlar.

Üniversitelerin hazırladığı bütçeler; Yükseköğretim Kurulunca tetkik ve onaylandıktan sonra Milli Eğitim Bakanlığına sunulur ve genel ve katma bütçelerin bağlı olduğu esaslara uygun olarak işleme tabi tutularak yürürlüğe konulur ve denetlenir.

Yükseköğretim kurumlarının kuruluş ve organları ile işleyişleri ve bunların seçimleri, görev, yetki ve sorumlulukları üniversiteler üzerinde Devletin gözetim ve denetim hakkını kullanma usulleri, öğretim elemanlarının görevleri, ünvanları, atama, yükselme ve emeklilikleri, öğretim elemanı yetistirme, üniversitelerin ve öğretim elemanlarının kamu kuruluşları ve diğer kurumları ile ilişkileri, öğretim düzeyleri ve süreleri, yükseköğretime giriş, devam ve alınacak harçlar, Devletin yapacağı yardımlar ile ilgili ilkeler, disiplin ve ceza işleri, mali işler, özlük hakları, öğretim elemanlarının uyacakları koşullar, üniversitelerarası ihtiyaçlara göre öğretim elemanlarının görevlendirilmesi, öğrenimin ve öğretimin hürriyet ve teminat içinde çağdas bilim ve teknoloji gereklerine göre yürütülmesi, Yükseköğretim Kuruluna ve üniversitelere Devletin sağladığı mali kaynakların kullanılması kanunla düzenlenir (*).

(*) 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu (RG, 6 Kasım 1981, Sayı: 17506); 2914 sayılı Yüksek Öğretim Personel Kanunu (RG, 13 Ekim 1983, Sayı: 18190).

Vakıflar tarafından kurulan yükseköğretim kurumları, mali ve idari konuları dışındaki akademik çalışmalarını, öğretim elemanlarının sağlanması ve güvenlik yönlerinden, Devlet eliyle kurulan yükseköğretim kurumları için Anayasada belirtilen hükümlere tabidir.

IV. Özerk üniversite, tarafsız radyo-televizyon, haber ajansları

2. Yükseköğretim üst kuruluşları

MADDE 131 - Yükseköğretim kurumlarının öğretimini planlamak, düzenlemek, yönetmek, denetlemek, yükseköğretim kurumlarındaki eğitim-öğretim ve bilimsel araştırma faaliyetlerini yönlendirmek bu

kurumların kanunda belirtilen amaç ve ilkeler doğrultusunda kurulmasını, geliştirilmesini ve üniversitelere tahsis edilen kaynakların etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak ve öğretim elemanlarının yetistirilmesi için planlama maksadı ile Yükseköğretim Kurulu kurulur.

Yükseköğretim Kurulu, Üniversiteler, Bakanlar Kurulu ve Genelkurmay Başkanlığınca seçilen ve sayıları, nitelikleri ve seçilme usulleri kanunla belirlenen adaylar arasından rektörlük ve öğretim üyeliğinde başarılı hizmet yapmış profesörlere öncelik vermek sureti ile Cumhurbaşkanınca atanan üyeler ve Cumhurbaşkanınca doğrudan doğruya seçilen üyelerden kurulur.

Kurulun teşkilâtı, görev, yetki, sorumluluğu ve çalışma esasları kanunla düzenlenir.

3. Yükseköğretim kurumlarından özel hükümlere tâbi olanlar

MADDE 132 - Türk Silahlı Kuvvetleri ve emniyet teşkilâtına bağlı yükseköğretim kurumları özel kanunlarının hükümlerine tâbidir.

F. Radyo ve televizyon kuruluşları ve kamuyla ilişkili haber ajansları (*)

(*) 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu (RG, 14 Kasım 1983, Sayı: 18221, Mükerrer).

MADDE 133- F. Radyo ve Televizyon İdaresi ve Kamuyla İlişkili Haber Ajansları Radyo ve televizyon istasyonları kurmak ve işletmek kanunla düzenlenecek şartlar çerçevesinde serbesttir. Devletçe kamu tüzelkişiliği olarak kurulan tek radyo ve televizyon kurumu ile kabul tüzel kişilerinden yardım gören haber ajanslarının özerkliği ve yayınlarının tarafsızlığı esastır.

G. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu

MADDE 134 - Atatürkçü düşünceyi, Atatürk ilke ve inkılâplarını, Türk kültürünü, Türk tarihini ve Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak ve yaymak ve yayınlar yapmak amacıyla; Atatürk'ün manevi himayelerinde, Cumhurbaşkanının gözetim ve desteğinde, Basbakanlığa bağlı; Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Atatürk Kültür Merkezinde oluşan, kamu tüzelkişiliğine sahip "Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu" kurulur.

Türk Dil Kurumu ile T&uumcrdil;e Anayasada gösterilen yastan önce emekliye ayrılamaz; bir mahkemenin veya kadronun kaldırılması sebebiyle de olsa, aylık, ödenek ve di6 Lfx, Dil ve Tarih Yüksek Kurumunun; kuruluşu organları, çalışma usulleri ve özlük işleri ile kuruluşuna dahil kurumlar üzerindeki yetkileri kanunla düzenlenir (*).

(*) 2876 sayılı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Kanunu (RG, 17 Ağustos 1983, Sayı: 18138) Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Tüzüğü (RG, 16 Kasım 1986, 19283)

H. Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları

MADDE 135 - Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve üst kuruluşları; belli bir mesleğe mensup olanların müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleri ile ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hakim kılmak üzere meslek disiplini ve ahlâkını korumak maksadı ile kanunla kurulan ve organları kendi üyeleri tarafından kanunda gösterilen usullere göre yargı gözetimi altında, gizli oyla seçilen kamu tüzelkisilikleridir.

Kamu Kurum ve kuruluşları ile kamu iktisadi teşebbüslerinde asli ve sürekli görevlerde çalışanların meslek kuruluşlarına girme mecburiyeti aranmaz.

Bu meslek kuruluşları, kuruluş amaçları dışında faaliyette bulunamazlar.

Bu meslek kuruluşları ve üst kuruluşları organlarının seçimlerinde siyasi partiler aday gösteremezler.

Bu meslek kuruluşları üzerinde Devletin idari ve mali denetimine ilişkin kurallar kanunla düzenlenir.

Amaçları dışında faaliyet gösteren meslek kuruluşlarının sorumlu organlarının görevine, kanunun belirlediği merciin veya cumhuriyet savcısının istemi üzerine mahkeme kararıyla son verilir ve yerlerine yenileri seçtirilir.

Ancak, milli güvenliğin, kamu düzeninin, suç işlenmesi veya suçun devamını önlemenin yahut yakalamanın gerektirdiği hallerde gecikmede sakınca varsa, kanunla bir merci, meslek kuruluşlarını veya üst kuruluşlarını faaliyetten men ile yetkilendirilebilir. Bu merciin kararı, yirmi dört saat içerisinde görevli hakimın onayına sunulur. Hakim, kararını kırk sekiz saat içinde açıklar; aksi halde, bu idari karar kendiliğinden yürürlükten kalkar.

I. Dinayet İşleri Başkanlığı

MADDE 136 - Genel idare içinde yer alan Dinayet İşleri Başkanlığı, lâiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncelerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanunda gösterilen görevleri yerine getirir (*).

(*) Bkz. 633 sayılı Kanun.

J. Kanunsuz Emir

MADDE 137 - Kamu hizmetlerinde herhangi bir sıfat ve suretle çalışmakta olan kimse, üstünden aldığı emri, yönetmelik, tüzük, kanun veya Anayasa hükümlerine aykırı görürse, yerine getirmez ve bu aykırılığı o emri verene bildirir. Ancak, üstü emrinde ısrar eder ve bu emrini yazı ile yenilerse, emir yerine getirilir; bu halde, emri yerine getiren sorumlu olmaz. Konusu suç teşkil eden emir, hiçbir suretle yerine getirilmez; yerine getiren kimse sorumluluktan kurtulamaz.

Askeri hizmetlerin görülmesi ve acele hallerde kamu düzeni ve kamu güvenliğinin korunması için kanunla gösterilen istisnalar saklıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YARGI

I. Genel hükümler

A. Mahkemelerin bağımsızlığı

MADDE 138 - Hâkimler, görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdani kanaatlerine göre hüküm verirler.

Hiçbir organ, makam, merci ve kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz. Görülmekte olan bir dâva hakkında Yasama Meclisinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz.

Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle degistiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez.

B. Hâkimlik ve Savcılık teminatı

MADDE 139 - Hakimler ve savcılar azlolunamazlar, kendileri istemedikçe Anayasada gösterilen yastan önce emekliye ayrılamaz; bir mahkemenin veya kadronun kaldırılması sebebiyle de olsa, aylık, ödenek ve diğer özlük haklarından yoksun kılınamaz.

Meslekten çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymis olanlar, görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceği kesin olarak anlaşılanlar veya meslekte kalmalarının uygun olmadığına karar verilenler hakkında kanundaki istisnalar saklıdır.

C. Hakimlik ve savcılık mesleği

MADDE 140 - Hakimler ve savcılar adli ve idari yargı hakim ve savcılığı olarak görev yaparlar. Bu görevler meslekten hakim ve savcılar eliyle yürütülür.

Hakimler, mahkemelerin bağımsızlığı ve hakimlik teminatı esaslarına göre görev ifa ederler. Hakim ve savcılarının nitelikleri, atanmaları, hakları ve ödevleri, aylık ve ödenekleri, meslekte ilerlemeleri, görevlerinin ve görev yerlerinin geçici veya sürekli olarak değiştirilmesi, haklarında disiplin kovuşturması ve disiplin cezası verilmesi, görevleriyle ilgili veya görevleri sırasında işledikleri suçlardan dolayı soruşturma yapılması ve yargılanmalarına karar verilmesi, meslekten çıkarmayı gerektiren suçluluk veya yetersizlik halleri ve meslek içi eğitimleri ile diğer özlük işleri mahkemelerin bağımsızlığı ve hakimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir.

Hakimler ve savcılar altmışbeş yaşını bitirinceye kadar hizmet görürler; askeri hakimlerin yaş haddi, yükselme ve emeklilikleri kanunda gösterilir.

Hakimler ve savcılar, kanunda belirtilenlerden başka, resmi ve özel hiçbir görev alamazlar. Hakimler ve savcılar idari görevleri yönünden Adalet Bakanlığına bağlıdır.

Hakim ve savcı olup da adalet hizmetindeki idari görevlerde çalışanlar, hakimler ve savcılar hakkındaki hükümlere tabidirler. Bunlar, hakimler ve savcılara ait esaslar dairesinde sınıflandırılır ve derecelendirilir, hakimlere ve savcılara tanınan her türlü haklardan yararlanırlar.

D. Durusmaların açık ve kararların gerekçeli olması

MADDE 141 - Mahkemelerde durusmalar herkese açıktır. Durusmaların bir kısmının veya tamamının kapalı yapılmasına ancak genel ahlakın veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli olduğu hallerde karar verilebilir.

Küçüklerin yargılanması hakkında kanunla özel hükümler konulur.

Bütün mahkemelerin her türlü kararları gerekçeli olarak yazılır.

Davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir.

E. Mahkemelerin kuruluşu

MADDE 142 - Mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi, yargılama usulleri kanunla düzenlenir.

F. Devlet Güvenlik Mahkemeleri (*)

MADDE 143 - Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, hür demokratik düzen ve nitelikleri Anayasada belirtilen Cumhuriyet aleyhine işlenen ve doğrudan doğruya devletin iç ve dış güven ve yedek üye seçilebilmeleri için, kırk yaşını doldurmuş, yüksek öğrenim görmüş ve devlet güvenliği Mahkemesinde bir başkan, iki asil ve iki yedek üye ile savcı ve yeteri kadar savcı yardımcısı bulunur.

Başkan, bir asil ve bir yedek üye ile savcı, birinci sınıfa ayrılmış hakim ve Cumhuriyet savcılığı arasından; bir asil ve bir yedek üye, birinci sınıf askeri hakimler arasından; savcı yardımcısı ise Cumhuriyet savcılığı ve askeri hakimler arasından özel kanunlarında gösterilen usule göre atanır.

(*) 2845 sayılı Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kuruluş ve yargılama usulleri hakkında kanun (RG, 18 Haziran 1983 sayı: 18018)

Devlet Güvenlik Mahkemesi Başkanı, üye ve yedek üyeleriyle savcı ve savcı yardımcısı dört yıl için atanırlar, süresi bitenler yeniden atanabilirler.

Devlet Güvenlik Mahkemeleri kararlarının temyiz mercii Yargıtaydır.

Devlet Güvenlik Mahkemelerinin işleyişi, görev ve yetkileri ve yargılama usulleri ile ilgili diğer hükümler, kanunda gösterilir.

Devlet Güvenlik Mahkemesinin yargı çevresine giren bölgelerde sikiyönetim ilan edilmesi halinde, bu bölgelerle sınırlı olmak üzere kanunla belirlenen esaslara göre Devlet Güvenlik Mahkemesi Sikiyönetim Askeri Mahkemesine dönüştürülebilir.

G. Hakim ve savcılarının denetimi

MADDE 144 - Hakim ve savcılarının görevlerini; kanun, tüzük, yönetmeliklere ve genelgelere (hakimler için idari nitelikteki genelgelere) uygun olarak yapıp yapmadıklarını denetleme; görevlerinden dolayı veya görevleri sırasında suç işleyip işlemediklerini, hal ve eylemlerinin sıfat ve görevleri icaplarına uyup uymadığını araştırma ve gerektiğinde haklarında inceleme ve soruşturma, Adalet Bakanlığının izniyle Adalet Müfettişleri tarafından yapılır. Adalet Bakanı

sorusturma ve inceleme islemlerini, hakkında sorusturma ve inceleme yapılacak olandan daha kudemli hakim veya savci eliylede yaptirabilir.

H. Askeri yargi

MADDE 145 - Askeri yargi, askeri mahkemeler ve disiplin mahkemeleri tarafından yürütülür. Bu mahkemeler, asker kisilerin; askeri olan suçlari ile bunlarin asker kisiler aleyhine veya askeri mahallerde yahut askerlik hizmet ve görevleri ile ilgili olarak isledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevlidirler.

Askeri mahkemeler, asker olmayan kisilerin özel kanunda belirtilen askeri suçlari ile kanunda gösterilen görevlerini ifa ettikleri sirada veya kanunda gösterilen askeri mahallerde askerlere karsi isledikleri suçlarada bakmakla görevlidirler.

Askeri mahkemelerin savas veya sikiyönetim hallerinde hangi suçlar ve hangi kisiler bakımından yetkili olduklari; kuruluslari ve gerektiğinde bu mahkemelerde adli yargi hakim ve savcilarinin görevlendirilmeleri kanunla düzenlenir.

Askeri yargi organlarinin kurulusu, isleyisi, askeri hakimlerin özlük isleri, askeri savcilik görevlerini yapan askeri hakimlerin mahkemesinde görevli bulduklari komutanlik ile iliskileri, mahkemelerin bagimsizligi, hakimlik teminati, askerlik hizmetinin gereklerine göre kanunla düzenlenir. Kanun, ayrica askeri hakimlerin yargi hizmeti disindaki askeri hizmetler yönünden askeri hizmetlerin gereklerine göre teskilatinda görevli bulduklari komutanlik ile olan iliskilerinide gösterir.

II. Yüksek Mahkemeler

A. Anayasa mahkemesi

1. Kurulusu

MADDE 146 - Anayasa mahkemesi onbir asil ve dört yedek üyeden kurulur.

Cumhurbaşkanı, iki asil ve iki yedek üyeyi Yargıtay, iki asil ve bir yedek üyeyi Danıştay, birer asil üyeyi Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi ve Sayıştay genel kurullarınca kendi Başkan ve üyeler arasında üye tam sayılarının salt çoğunluğu ile her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden; bir asil üyeyi ise Yükseköğretim Kurulunun kendi üyesi olmayan Yükseköğretim Kurumları öğretim üyeleri içinden göstereceği üç aday arasından; üç asil ve bir yedek üyeyi üst kademe yöneticileri ile avukatlar arasından seçer.

(*) Bu fıkra 1699 sayılı kanunla konmustur. Bu cümle Anayasa Mahkemesinin 15.4.1975 gün ve E.73119, K.75/87 sayılı kararı ile iptal edilmistir. Bkz. RG, 26.2.1976 sayı: 1551

Yükseköğretim Kurumları öğretim üyeleri ile üst kademe yöneticileri ve avukatların Anayasa mahkemesine asil ve yedek üye seçilebilmeleri için, kırk yaşını doldurmuş, yüksek öğrenim görmüş veya öğrenim kurumlarında en az onbes yıl öğretim üyeliği veya kamu hizmetinde en az onbes yıl fiilen çalışmış veya en az onbes yıl avukatlık yapmış olmak şarttır.

Anayasa Mahkemesi, asil üyeleri arasından gizli oyla ve üye tam sayısının salt çoğunluğu ile dört yıl için bir başkan ve bir başkanvekili seçer. Süresi bitenler yeniden seçilebilirler.

Anayasa Mahkemesi üyeleri, asli görevleri dışında resmi veya özel hiç bir görev alamazlar.

2. Üyeligin sona ermesi

MADDE 147 - Anayasa Mahkemesi üyeleri altmışbes yaşını doldurunca emekliye ayrılırlar.

Anayasa Mahkemesi üyeliği, bir üyenin hakimlik mesleğinden çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymesi halinde kendiliğinden; görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceğinin kesin olarak anlaşılması halinde de, Anayasa Mahkemesi üye tam sayısının salt çoğunluğunun kararı ile sona erer.

3. Görev ve yetkileri

MADDE 148 - Anayasa Mahkemesi, kanunların, kanun hükmünde kararnamelemlerin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün Anayasaya şekil ve esas bakımından uygunluğunu denetler. Anayasa değişikliklerini ise sadece şekil bakımından inceler ve denetler. Ancak, olağan üstü hallerde, sikiyönetim ve savas hallerinde çıkarılan kanun hükmünde kararnamelemlerin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde dava açılmaz.

Kanunların şekil bakımından denetlenmesi, son oylamanın, öngörülen çoğunlukta yapılip yapılmadığı; Anayasa değişikliklerinde ise, teklif ve oylama çoğunluğuna ve ivedilikle görülemeyeceği şartına uyulup uyulmadığı hususları ile sınırlıdır. Şekil bakımından denetleme, Cumhurbaşkanınca veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin beste biri tarafından istenebilir. Kanunun yayımlandığı tarihten itibaren on gün geçtikten sonra, şekil bozukluğuna dayalı iptal davası açılmaz; def'i yoluyla da ileri sürülemez.

Anayasa Mahkemesi, Cumhurbaşkanını, Bakanlar Kurulu üyelerini, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Başkan ve üyeleri, Başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavcivekilini, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar. Yüce Divanda, savcılık görevini Cumhuriyet Başsavcısı veya Cumhuriyet Başsavcivekili yapar. Yüce Divan kararları kesindir.

Anayasa Mahkemesi, Anayasa ile verilen diğer görevleride yerine getirir.

4. Çalışma ve yargılama usulü

MADDE 149 - Anayasa Mahkemesi, Başkan ve on üye ile toplanır, salt çoğunluk ile karar verilir. Anayasa değişikliklerinde iptal karar verebilmesi için üçte iki oy çokluğu şarttır. Şekil bozukluklarına dayalı iptal davaları Anayasa Mahkemesince öncelikle incelenip karara bağlanır.

Anayasa Mahkemesi'nin kuruluşu ve yargılama usulleri kanunla; Mahkemenin çalışma esasları ve üyeleri arasındaki iş bölümü kendi yapacağı içtüzükle düzenlenir.

Anayasa Mahkemesi Yüce Divan sıfatıyla baktığı davalar dışında kalan işleri dosya üzerinde inceler. Ancak, gerekli gördüğü hallerde sözlü açıklamalarını dinlemek üzere ilgilileri ve konu üzerinde bilgisi olanları çağırabilir **ve siyasi partilerin temelli kapatılması veya kapatılmasına ilişkin davalarda, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'ndan sonra kapatılması istenen siyasi partinin genel başkanlığının veya tayin edeceği bir vekilin savunmasını dinler.**

5. İptal davası

MADDE 150 - Kanunların, kanun hükmündeki kararnamelerin, Türkiye Büyük Millet Meclisi içtüzüğünün veya bunların belirli madde ve hükümlerinin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal davası açılma hakkı, Cumhurbaşkanına, iktidar ve Anamuhalefet partisi meclis grupları ile Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının en az beşte biri tutarındaki üyelere aittir. İktidarda birden fazla siyasi partinin bulunması halinde, iktidar partilerinin dava açma hakkını en fazla üyeye sahip olan parti kullanır.

6. Dava açma süresi

MADDE 151 - Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal davası açma hakkı, iptali istenen kanun, kanun hükmünde kararname veya içtüzüğün resmi gazetede yayımlanmasından başlayarak altmış gün sonra düşer.

7. Anayasa aykırılığın diğer mahkemelerde ileri sürülmesi

MADDE 152 - Bir davaya bakmakta olan mahkeme, uygulanacak bir kanun veya kanun hükmünde kararnamenin hükümlerini Anayasaya aykiri görürse veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa, Anayasa Mahkemesinin bu konuda vereceği karara kadar davayı geri bırakır.

Mahkeme, Anayasaya aykırılık iddiasını ciddi görmezse bu iddia, temyiz merciince esas hükümle birlikte karara bağlanır.

Anayasa Mahkemesi, işin kendisine gelisinden başlamak üzere beş ay içinde kararını verir ve açıklar. Bu süre içinde karar verilmezse mahkeme davayı yürürlükteki kanun hükümlerine göre sonuçlandırır. Ancak, Anayasa Mahkemesinin kararı, esas hakkındaki karar kesinlesinceye kadar gelirse, mahkeme buna uymak zorundadır.

Anayasa Mahkemesinin işin esasına girerek verdiği red kararının Resmi Gazetede yayımlanmasından sonra on yıl geçmedikçe aynı kanun hükmünün Anayasaya aykırılığı iddiasıyla tekrar başvuruda bulunulamaz.

8. Anayasa Mahkemesinin kararı

MADDE 153 - Anayasa Mahkemesinin kararları kesindir. İptal kararları gerekçesi yazılmadan açıklanamaz.

Anayasa Mahkemesi bir kanun veya kanun hükmünde kararnamenin tamamını veya bir hükmünü iptal ederken, kanun koyucu gibi hareketle, yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde hüküm tesis edemez.

Kanun, kanun hükmünde kararname veya Türkiye Büyük Millet Meclisi içtüzüğü yada bunların hükümleri, iptal kararlarının Resmi Gazetede yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar. Gereken hallerde Anayasa Mahkemesi iptal hükmünün yürürlüğe gireceği tarihi ayrıca kararlaştırabilir. Bu tarih, kararın Resmi Gazetede yayımlandığı günden başlayarak bir yılı geçemez.

Iptal kararının yürürlüğe girisinin ertelendiği durumlarda, Türkiye Büyük Millet Meclisi, iptal kararının ortaya çıkardığı hukuki boşluğu dolduracak kanun tasarı veya teklifini öncelikle görüşüp karara bağlar.

Iptal kararları geriye yürümez.

Anayasa Mahkemesi kararları Resmi Gazetede hemen yayımlanır ve yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlar.

B. Yargıtay (*)

MADDE 154 - Yargıtay, adliye mahkemelerince verilen ve kanunun başka bir adli yargı merciine bırakmadığı karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Kanunla gösterilen belli davalarda ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

Yargıtay üyeleri, birinci sınıfa ayrılmış, adli yargı hakim ve Cumhuriyet savcıları ile bu meslekten sayılanlar arasında Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca üye tam sayısının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir.

Yargıtay Birinci Başkanı, birinci başkanvekilleri ve daire başkanları kendi üyeleri arasından Yargıtay Genel Kurulunca üye tam

sayısının salt çoğunluğu ve gizli oyla dört yıl için seçilirler; süresi bitenler yeniden seçilebilir.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Cumhuriyet Başsavcivekili, Yargıtay Genel Kurulunun kendi üyeleri arasından gizli oyla belirleyeceği beşer aday arasından Cumhurbaşkanlığı tarafından dört yıl için seçilirler. Süresi bitenler yeniden seçilebilirler.

Yargıtayın kuruluşu, isleyisi, Başkan, başkanvekilleri, daire başkanları ve üyeleri ile Cumhuriyet Başsavcısı ve Cumhuriyet Başsavcivekilinin nitelikleri ve seçim usulleri, mahkemelerin bağımsızlığı ve hakimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir.

(*) 2797 sayılı Yargıtay Kanunu (RG, 8 Şubat 1983, Sayı: 17953), değiştirilmesi hakkında 3368 sayılı kanun (RG, 26 Mayıs 1987, sayı: 19471)

C. Danistay

MADDE 155 - Danistay, idari mahkemelerce verilen ve kanunun başka bir idari yargı merciine bırakmadığı karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Kanunda gösterilen belli davalarda ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

Danistay, davaları görmek, Başbakan ve Bakanlar Kurulunca gönderilen kanun tasarıları hakkında düşüncelerini bildirmek, tüzük tasarılarını ve imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerini incelemek, idari uyumsuzlukları çözmek ve kanunla gösterilen diğer işleri yapmakla görevlidir.

Danistay üyelerinin dörtte üçü, birinci sınıf idari yargı hakim ve savcılarıyla bu meslekten sayılanlar arasından Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu; dörtte biri, nitelikleri kanunda belirtilen görevliler arasında Cumhurbaşkanlığı tarafından seçilir.

Danistay Başkanı, Başsavcı, başkanvekilleri ve daire başkanları, kendi üyeleri arasından Danistay Genel Kurulunca üye tam sayısının salt çoğunluğu ve gizli oyla dört yıl için seçilirler. Süresi bitenler yeniden seçilebilirler.

Danistayın kuruluşu, isleyisi, Başkan, Başsavcı, başkanvekilleri, daire başkanları ile üyelerinin nitelikleri ve seçim usulleri, idari yargının özelliği, mahkemelerin bağımsızlığı ve hakimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir. (*)

(*) 2575 sayılı Danistay Kanunu; 2576 sayılı Bölge İdare Mahkemeleri ve Vergi Mahkemelerinin Kuruluşu ve Görevleri Hakkında Kanun (RG, 20 Ocak 1982, Sayı: 17580) Danistay Başkanı ve Başkan yardımcısını, kendi üyeleri arasından, üye tam sayısının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla seçer. Başkan, daire başkanları ve başkan yardımcısının görev süreleri dört yıldır. Süresi bitenler yeniden seçilebilirler.

Danistayın kuruluşu, isleyisi, yargılama ve daire başkanlarının seçim usulleri, mensuplarının nitelikleriyle atanmaları hakları ve ödevleri, aylık ve ödenekleri meslekte ilerlemeleri, haklarında disiplin kovuşturması yapılması ve disiplin cezası uygulanması, mahkemelerin bağımsızlığı ve hakimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir.

Askeri kişilerle ilgili idari işlem ve işlemlerin yargı denetimi Askeri Yüksek İdare Mahkemesince yapılır. Askeri Yüksek İdare Mahkemesinin kuruluşu, isleyisi, yargılama usulleri, başkan ve üyelerinin nitelikleriyle atanmaları, disiplin ve özlük işleri; hakimlik teminatı ve askerlik hizmetlerinin gereklerine göre, kanunla düzenlenir.

D. Askeri Yargıtay

MADDE 156 - Askeri Yargıtay, askeri mahkemelerden verilen karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Ayrıca, asker kisilerin kanunla gösterilen belli davalarına ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

Askeri Yargıtay üyeleri birinci sınıf askeri hakimler tarafından Askeri Yargıtay Genel Kurulunun üye tam sayısının salt çoğunluğu ve gizli oyla her boş yer için göstereceği üçer aday içinden Cumhurbaşkanınca seçilir.

Askeri Yargıtay Başkanı, Başsavcısı, ikinci başkan ve daire başkanları Askeri Yargıtay üyeleri arasından rütbe ve kıdem sırasına göre atanırlar.

Askeri Yargıtayın kuruluşu, işleyişi, mensuplarının disiplin ve özlük işleri, mahkemelerin bağımsızlığı, hakimlik teminatı ve askerlik hizmetlerinin gereklerine göre kanunla düzenlenir. E. Askeri Yüksek İdare Mahkemesi

MADDE 157 - Askeri Yüksek İdare Mahkemesi, Askeri olmayan makamlarca tesis edilmiş olsa bile, asker kisileri ilgilendiren ve askeri hizmete ilişkin idari işlem ve eylemlerden doğan uyumsuzlukların yargı denetimini yapan ilk ve son derece mahkemesidir. Ancak, askerlik yükümlülüğünden doğan uyumsuzluklarda ilgilinin asker kişi olması şartı aranmaz.

Askeri Yüksek İdare Mahkemesinin askeri hakim sınıfından olan üyeleri, mahkemenin bu sınıftan olan başkan ve üyeleri tamsayısının salt çoğunluğu ve gizli oy ile birinci sınıf askeri hakimler arasından her boş yer için gösterilecek üç aday içinden; hakim sınıfından olmayan üyeleri, rütbe ve nitelikleri kanunla gösterilen subaylar arasından, Genelkurmay Başkanlığınca her boş yer için gösterilecek üç aday içinden Cumhurbaşkanınca seçilir.

Askeri hakim sınıfından olmayan üyelerin görev süresi en fazla dört yıldır.

Mahkemenin Başkanı, Başvaci ve daire başkanları hakim sınıfından olanlar arasından rütbe ve kıdem sırasına göre atanırlar.

Askeri Yüksek İdare Mahkemesinin kuruluşu, işleyişi, yargılama usulleri, mensuplarının disiplin ve özlük işleri, mahkemelerin bağımsızlığı, hakimlik teminatı ve askerlik hizmetlerinin gereklerine göre kanunla düzenlenir. (*)

F. Uyumsuzluk Mahkemesi

MADDE 158 - Uyumsuzluk Mahkemesi adli, idari ve askeri yargı mercileri arasındaki görev ve hüküm uyumsuzluklarını kesin olarak çözümlenmeye yetkilidir.

Uyumsuzluk Mahkemesinin kuruluşu, üyelerinin nitelikleri ve seçimleri ile işleyişi kanunla düzenlenir.(**) Bu mahkemenin Başkanlığını Anayasa Mahkemesince, kendi üyeleri arasından görevlendirilen üye yapar.

Diğer mahkemelerle, Anayasa Mahkemesi arasındaki görev uyumsuzluklarında, Anayasa Mahkemesinin kararı esas alınır.

(*) Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Kanunu (RG, 20 Temmuz 1972, Sayı: 14251)

(**) 2247 sayılı Uyumsuzluk Mahkemesinin Kuruluş ve İşleyişi Hakkında Kanun (RG, 22 Haziran 1979, Sayı: 16674)

III. Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu

MADDE 159 - Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu mahkemelerin bağımsızlığı ve hakimlik teminatı esaslarına göre kurulur ve görev yapar.

Kurulun Başkanı, Adalet Bakanidir. Adalet Bakanlığı Müstesari Kurulun tabii üyesidir. Kurulun üç asil ve üç yedek üyesi Yargıtay Genel Kurulunun, iki asil ve iki yedek üyesi Danıştay Genel Kurulunun kendi üyeleri arasından, her üyelik için gösterecekleri üçer aday içinden Cumhurbaşkanınca, dört yıl için seçilir. Süresi biten üyeler yeniden seçilebilirler. Kurul seçimle gelen asil üyeleri arasından bir başkanvekili seçer.

Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu; adli ve idari yargı hakim ve savcılarını mesleğe kabul etme, atama ve nakletme, geçici yetki verme,

yükselme ve birinci sınıfa ayırma, kadro dağıtma meslekte kalmaları uygun görülmeyenler hakkında karar verme, disiplin cezası verme, görevden uzaklaştırma işlemlerini yapar. Adalet Bakanlığının, bir mahkemenin veya bir hakim veya savcının kadrosunun kaldırılması veya bir mahkemenin yargı çevresinin değiştirilmesi konusundaki tekliflerini karara bağlar. Ayrıca Anayasa ve kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirir.

Kurul kararlarına karşı yargı mercilerine başvurulamaz.

Kurulun görevlerini yerine getirmesi, seçim ve çalışma usulleriyle itirazların Kurul bünyesinde incelenmesi esasları kanunla düzenlenir. (*)

(*) 2461 sayılı Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (RG, 14 Mayıs 1981, Sayı: 17340).

Değişiklik için bkz. 2835 sayılı Kanun (RG, 4 Haziran 1983, Sayı: 18067).

Adalet Bakanlığının merkez kuruluşunda geçici veya sürekli olarak çalıştırılacak hakim ve savcılarının muvafakatlarını alarak atama ve yetkisi Adalet Bakanına aittir.

Adalet Bakanı Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun ilk toplantısında onaya sunulmak üzere, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde hizmetin aksamaması için hakim ve savcılarını geçici yetki ile görevlendirebilir.

IV. Sayıştay

MADDE 160 - Sayıştay, genel ve katma bütçeli dairelerin bütün gelir ve giderleri ile mallarını Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlemek ve sorumluların hesap ve işlerini kesin hükme bağlamak ve kanunlarla verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini yapmakla görevlidir. Sayıştayın kesin hükümleri hakkında ilgililer yazılı bildirim tarihinden itibaren onbeş gün içinde birkereye mahsus olmak üzere karar düzeltilmesi isteminde bulunabilirler. Bu kararlar dolayısıyla idari yargı yoluna başvurulamaz.

(*) Bu hüküm, Anayasa Mahkemesinin 27.1.1971 gün ve E.1976/43, K.1977/4 sayılı kararı ile iptal edilmiştir.(RG, 21.4.1977, Sayı: 15916)

Vergi, benzeri mali hükümlülükler ve ödevler hakkında Danıştay ve Sayıştay kararları arasındaki uyumsuzluklarda Danıştay kararları esas alınır.

Sayıştayın kuruluşu, işleyişi, denetim usulleri, mensuplarının nitelikleri, atanmaları, ödev ve yetkileri, hakları ve yükümlülükleri ve diğer özlük işleri, başkan ve üyelerinin teminatı kanunla düzenlenir.

Silahlı Kuvvetler elinde bulunan Devlet mallarının Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlenmesi usulleri, Milli Savunma hizmetlerinin gerektirdiği gizlilik esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenir.

DÖRDÜNCÜ KISIM / MALİ VE EKONOMİK HÜKÜMLER

BİRİNCİ BÖLÜM MALİ HÜKÜMLER

I. Bütçe

A. Bütçenin hazırlanması ve uygulanması

MADDE 161 - Devletin ve kamu iktisadi teşebbüsleri dışındaki kamu tüzelkisilerinin harcamaları, yıllık bütçelerle yapılır.

Mali yıl başlangıcı ile genel ve katma bütçelerin nasıl hazırlanacağı kanunla belirlenir. Kanun, kalkınma planları ile ilgili yatırımlar veya bir yıldan fazla sürecek iş ve hizmetler için özel süre ve usuller koyabilir.

Bütçe kanununa, bütçe ile ilgili hükümler dışında hiçbir hüküm konulamaz.

B. Bütçenin görüşülmesi

MADDE 162 - Bakanlar Kurulu, genel ve katma bütçe tasarıları ile milli bütçe tahminlerini gösteren raporu, mali yıl başından en az yetmişbeş gün önce, Türkiye Büyük Millet Meclisine sunar.

Bütçe tasarıları ve rapor, kırk üyeden kurulu Bütçe Komisyonunda incelenir. Bu komisyonun kuruluşunda, iktidar grubuna veya gruplarına en az yirmibeş üye verilmek şartı ile, siyasi parti gruplarının ve bağımsızların oranlarına göre temsili göz önünde tutulur.

Bütçe Komisyonunun ellibeş gün içinde kabul edeceği metin, Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülür ve mali yıl başına kadar karara bağlanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Genel Kurulda, bakanlık ve daire bütçeleriyle katma bütçeler hakkında düşüncelerini, her bütçenin tümü üzerindeki görüşmeler sırasında açıklarlar; bölümler ve değişiklik önerileri, üzerinde ayrıca görüşme yapılmaksızın okunur ve oya konur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, bütçe kanunu tasarılarının Genel Kurulda görüşülmesi sırasında, gider artırıcı ve gelirleri azaltıcı önerilerde bulunamazlar.

C. Bütçelerde değişiklik yapılabilme esasları

MADDE 163 - Genel ve katma bütçelerle verilen ödenek, harcanabilecek miktarın sınırını gösterir. Harcanabilecek miktar sınırının Bakanlar Kurulu kararıyla asılabileceğine dair bütçelere hüküm konulamaz. Bakanlar Kuruluna kanun hükmünde kararname ile bütçede değişiklik yapmak yetkisi verilemez. Cazi yıl bütçesindeki ödenek artışını öngören değişiklik tasarılarında ve cari ve ileriki yıl bütçelerine mali yük getirecek nitelikte kanun tasarı ve tekliflerinde, belirtilen giderleri karşılayabilecek mali kaynak gösterilmesi zorunludur.

D. Kesinhesap

MADDE 164 - Kesinhesap kanunu tasarıları, kanunda daha kısa bir süre kabul edilmemiş ise, ilgili oldukları mali yılın sonundan başlayarak, en geç yedi ay sonra Bakanlar Kurulunca Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur. Sayıştay, genel uygunluk bildirimini, ilişkin olduğu kesinhesap kanunu tasarisinin verilmesinden başlayarak en geç yetmişbeş gün içinde Türkiye Büyük Millet Meclisine sunar.

Kesinhesap kanunu tasarisı, yeni yıl bütçe kanunu tasarisıyla birlikte Bütçe Komisyonu gündemine alınır. Bütçe Komisyonu, bütçe kanunu tasarisıyla kesinhesap kanunu tasarisini Genel Kurula birlikte sunar, Genel Kurul, kesinhesap kanunu tasarisini, yeni yıl bütçe kanunu tasarisıyla beraber görüşerek karara bağlar.

Kesinhesap kanunu tasarisi ve genel uygunluk bildiriminin Türkiye Büyük Millet Meclisine verilmiş olması, ilgili yıla ait Sayıştayca sonlandırılmamış denetim ve hesap yargılamasını önlemez ve bunların karara bağlandığı anlamına gelmez.

E. Kamu iktisadi teşebbüslerinin denetimi

MADDE 165 - Sermayesinin yarısından fazlası doğrudan doğruya veya dolaylı olarak Devlete ait olan kamu kuruluş ve ortaklıklarının Türkiye Büyük Millet Meclisince denetlenmesi esasları kanunla düzenlenir.

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK HÜKÜMLER

I. Planlama

MADDE 166 - Ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı, özellikle sanayi ve tarımın yurt düzeyinde dengeli ve uyumlu biçimde hızla gelişmesini, ülke kaynaklarının döküm ve değerlendirilmesini yaparak verimli şekilde kullanılmasını planlamak, bu amaçla gerekli teşkilatı kurmak Devletin görevidir.

Planda milli tasarrufu ve üretimi artırıcı, fiyatlarda istikrar ve dış ödemelerde dengeyi sağlayıcı, yatırım ve istihdamı geliştirici tedbirler öngörülür; yatırımlarda toplum yararları ve gerekleri

gözetilir; kaynakların verimli şekilde kullanılması hedef alınır. Kalkınma girişimleri, bu plana göre gerçekleştirilir.

Kalkınma planlarının hazırlanmasına, Türkiye Büyük Millet Meclisince onaylanmasına, uygulanmasına, değiştirilmesine ve bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesine ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir. (*)

(*) 3067 sayılı Kalkınma Planlarının Yürürlüğe Konması ve Bütünlüğünün Korunması Hakkında Kanun (RG, 6 Kasım 1984, Sayı: 18567) Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında 3759 sayılı Yetki Kanununa dayanılarak çıkarılan Kanun Hükmünde Kararname (RG, 14 Ağustos 1991, Sayı: 20960)

II. Piyasaların denetimi ve dış ticaretin düzenlenmesi

MADDE 167 - Devlet, para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemlerini sağlayıcı ve geliştirici tedbirleri alır; piyasalarda fiilî veya anlaşma sonucu doğacak tekelleşme ve kartelleşmeyi önler.

Dış ticaretin ülke ekonomisinin yararına olmak üzere düzenlenmesi amacıyla ithalat, ihracat ve diğer dış ticaret işlemleri üzerine vergi ve benzeri yükümlülükler dışında ek mali yükümlülükler koymaya ve bunları kaldırmaya kanunla Bakanlar Kuruluna yetki verilebilir.

III. Tabii servetlerin ve kaynakların aranması ve işletilmesi

MADDE 168 - Tabii servetler ve kaynaklar Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı Devlete aittir. Devlet bu hakkını belli bir süre için gerçek ve tüzel kişilere devredebilir. Hangi tabii servet ve kaynağın arama ve işletmesinin Devletin gerçek ve tüzel kişilerle ortak olarak veya doğrudan gerçek ve tüzel kişiler eliyle yapılması, kanunun açık iznine bağlıdır. Bu durumda gerçek ve tüzel kişilerin uyması gereken şartlar ve Devletçe yapılacak gözetim, denetim usul ve esasları ve müeyyideler kanunda gösterilir (*).

IV. Ormanlar ve orman köylüsü

A. Ormanların korunması ve geliştirilmesi (**)

MADDE 169 - Devlet, ormanların korunması ve sahaların genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır. Yanan ormanların yerine yeni orman yetistirilir, bu yerlerde başka çeşit tarım ve hayvancılık yapılamaz. Bütün ormanların gözetimi Devlete aittir.

Devlet ormanlarının mülkiyeti devronulamaz. Devlet ormanları kanuna göre, Devletçe yönetilir ve işletilir. Bu ormanlar zaman asami ile mülk edinilemez ve kamu yararı dışında irtifak hakkına konu olamaz.

Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilemez. Ormanların tahrip edilmesine yol açan siyasi propaganda yapılamaz; münhasıran orman suçları için genel af ve özel af

çıkartılamaz. Ormanları yakmak, ormanları yok etmek veya daraltmak amacıyla işlenen suçlar genel ve özel af kapsamına alınmaz.

(*) 3213 sayılı maden kanunu (RG, 15 Haziran 1985 sayı: 18785)

(**) 6831 sayılı orman kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkında 3373 sayılı kanun (RG, 28 Mayıs 1987 sayı: 19473) ayrıca bkz. Orman Bakanlığının kuruluş ve görevleri hakkında kanun hükmünde kararname. (RG, 9 Ağustos 1991 sayı: 20955)

Orman olarak muhafazasında bilim ve fen bakımından hiçbir yarar görülmeyen, aksine tarım alanlarına dönüştürülmesinde kesin yarar olduğu tesbit edilen yerler ile 31.12.1981 tarihinden önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş olan tarla, bağ, meyvelik, zeytinlik gibi çeşitli tarım alanlarında veya hayvancılıkta kullanılmasıyla yarar olduğu tesbit edilen araziler, şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerler dışında, orman sınırlarında daraltma yapılamaz.

B. Orman köylüsünün korunması (*)

MADDE 170 - Ormanlar içinde veya bitişindeki köyler halkının kalkandırılması, ormanların ve bütünlüğünün korunması bakımlarından, ormanın gözetilmesi ve işletilmesinde Devletle bu halkın işbirliğini sağlayıcı tedbirlerle, 31.12.1981 tarihinden önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tamamen kaybetmiş yerlerin değerlendirilmesi; bilim ve fen bakımından orman olarak muhafazasında yarar görülmeyen yerlerin tesbiti ve orman sınırları dışına çıkartılması; orman içindeki köyler halkının kısmen veya tamamen bu yerlere yerleştirilmesi için Devlet eliyle anılan yerlerin ihya edilerek bu halkın yararlanmasına tahsis kanunla düzenlenir.

Devlet, bu halkın işletme araç ve gereçleriyle diğer girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırıcı tedbirleri alır.

Orman içinden nakledilen köyler halkına ait araziler Devlet ormanı olarak derhal ağaçlandırılır.

(*) 2924 sayılı orman köylülerinin kalkınmalarının desteklenmesi hakkında kanun (RG, 20 Ekim 1983, Sayı: 18197)

V. Kooperatifçiliğin geliştirilmesi

MADDE 171 - Devlet, milli ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin artırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır.

Kooperatifler, Devletin her türlü kontrol ve denetimine tabi olup, siyasetle uğraşamaz ve siyasi partilerle işbirliği yapamazlar.

IV. Tüketiciler ile esnaf ve sanatkarların korunması

A. Tüketicilerin korunması

MADDE 172 - Devlet, tüketicileri koruyucu ve aydınlatıcı tedbirler alır, tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini teşvik eder.

B. Esnaf ve sanatkarların korunması

MADDE 173 - Devlet, esnaf ve sanatkarı koruyucu ve destekleyici tedbirleri alır.

BEŞİNCİ KISIM / ÇEŞİTLİ HÜKÜMLER

I. İnkılap kanunlarının korunması

MADDE 174 - Anayasanın hiç bir hükmü, Türk toplumunu çağdas uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma ve Türkiye Cumhuriyetinin laiklik niteligini koruma amacını güden, aşağıda gösterilen inkılap kanunlarının Anayasanın halkoyu ile kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerinin, Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılamaz ve yorumlanamaz:

1. 3 Mart 1340 tarihli ve 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu;
2. 25 Tesrinisani 1341 tarihli ve 671 sayılı Sapka İktisadi Hakkında Kanun;
3. 30 Tesrinisani 1341 tarihli ve 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile bir takım ünvanların men ve ıgasına dair kanun;
4. 17 Subat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenisıyla kabul edilen, evlenme akdinin evlendirme memuru önünde yapılacağına dair medeni nikah esası ile aynı kanunun 110 uncu maddesi hükmü;
5. 20 Mayıs 1928 tarihli ve 1288 sayılı beynelmilel erkanın kabulü hakkında kanun;
6. 1 Tesrinisani 1928 tarihli ve 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki hakkında kanun;
7. 26 Tesrinisani 1934 tarihli ve 2590 sayılı efendi, bey, paşa gibi lakab ve ünvanların kaldırıldığına dair kanun;
  - 8, 3 Kanunuevvel 1934 tarihli ve 2596 sayılı bazı kışvelerin giyilemeyeceğine dair kanun;

ALTINCI KISIM / GEÇİCİ HÜKÜMLER

GEÇİCİ MADDE 1 - Anayasanın, halkoylaması sonucu, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası olarak kabul edildiğinin usulünce ilanı ile birlikte, halkoylaması tarihindeki Milli Güvenlik Konseyi Başkanı ve Devlet Başkanı, Cumhurbaşkanlığı sıfatını kazanarak (*), yedi yıllık bir dönem için, Anayasa ile Cumhurbaşkanlığına tanınan görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır. 18 Eylül 1980 tarihinde Devlet Başkanı olarak iktidarı yürürlükte kalır. Yedi yıllık sürenin sonunda Cumhurbaşkanlığı seçimi Anayasada öngörülen hükümlere göre yapılır.

(*) 2779 sayılı Bazı Kanunlardaki "Devlet Başkanı" Unvanının "Cumhurbaşkanı" Olarak Değiştirilmesi Hakkında Kanun (RG, 13 Ocak 1983, Sayı:17927) Bkz. Anayasanın Geçici 12. maddesi.

Cumhurbaşkanı, ilk genel seçimler sonucu Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp, Başkanlık Divanı oluşuncaya kadar, 12 Aralık 1980 gün ve 2356 sayılı Kanunla tesekkül etmiş olan Milli Güvenlik Konseyinin Başkanlığını da yürütür.

İlk milletvekili genel seçimleri sonunda Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp göreve başlayıncaya kadar geçecek süre içinde, Cumhurbaşkanlığının herhangi bir surette boşalması halinde, Milli Güvenlik Konseyinin en kıdemli üyesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp Anayasaya göre yeni Cumhurbaşkanlığına seçinceye kadar, Cumhurbaşkanlığına vekalet eder ve O'nun Anayasadaki bütün görevlerini yerine getirir ve yetkilerini kullanır.

GEÇİCİ MADDE 2 - 12 Aralık 1980 gün ve 2356 sayılı Kanunla kuruluşu gösterilen Milli Güvenlik Konseyi, Anayasaya dayalı olarak hazırlanacak Siyasi Partiler Kanunu ile Seçim Kanununa göre yapılacak ilk genel seçimler sonucu Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp Başkanlık Divanı oluşturuncaya kadar 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun ve 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanunlara göre görevlerini devam ettirir.

Anayasanın kabulünden sonra 2356 sayılı Kanunun 3 üncü maddesindeki Milli Güvenlik Konseyi Üyeliklerinden birisinin herhangi bir nedenle boşalması halinde doldurulması usulüne ilişkin hüküm uygulanmaz.

Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp göreve baslatıldıktan sonra, Milli Güvenlik Konseyi, altı yıllık bir süre için Cumhurbaşkanlığı Konseyi haline dönüşür ve Milli Güvenlik Konseyi Üyeleri, Cumhurbaşkanlığı Konseyi Üyesi sıfatını alırlar. Milli Güvenlik Konseyi üyesi olarak 18 Eylül 1980 tarihinde iktidarı yürürlükte kalır. Cumhurbaşkanlığı Konseyi Üyeleri, Anayasada Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin haiz oldukları özlük hakları ve dokunulmazlığına sahip olurlar. Altı yıllık süre sonunda Cumhurbaşkanlığı Konseyinin hukuki varlığı sona erer. Cumhurbaşkanlığı Konseyinin görevleri şunlardır:

a) Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilerek Cumhurbaşkanlığınca gönderilen, Anayasada yazılı temel hak ve hürriyetlere ve ödevlere, laiklik ilkesine, Atatürk İnkılaplarını, milli güvenliğin ve kamu düzeninin korunmasına, Türkiye Radyo Televizyon Kurumuna, Milletlerarası andlaşmalara, dış ülkelere silahlı kuvvetler gönderilmesine ve yabancı kuvvetlerin Türkiye'ye kabulüne, olaganüstü yönetime, sikiyönetim ve savaş haline dair kanunlar ile Cumhurbaşkanlığına gerekli görülen diğer kanunları Cumhurbaşkanlığına tanınan onbes günlük sürenin ilk on günü içinde incelemek;

b) Cumhurbaşkanlığının istemi ve tespit edeceği süre içinde:

Milletvekili genel seçimlerinin yenilenmesine, olaganüstü yönetim yetkisinin kullanılmasına ve alınacak tedbirlere, Türkiye Radyo-Televizyon Kurumunun yönetim ve gözetimine, gençliğin yetistirilmesine ve Diyanet işinin düzenlenmesine ilişkin konuları incelemek ve görüş bildirmek;

c) Cumhurbaşkanlığının istemine göre, iç ve dış güvenlik ile gerekli görülen diğer konularda inceleme ve araştırma yapmak ve sonuçlarını Cumhurbaşkanlığına sunmak.

GEÇİCİ MADDE 3 - Anayasaya göre yapılacak ilk milletvekili genel seçimi sonucunda Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp, Başkanlık Divanını oluşturma ile birlikte;
a) 12 Aralık 1980 gün ve 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun,
b) 12 Aralık 1980 gün ve 2356 sayılı Milli Güvenlik Konseyi Hakkında Kanun,
c) 29 Haziran 1981 gün ve 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanun,
Yürürlükten kalkar ve Milli Güvenlik Konseyi ile Danışma Meclisinin hukuki varlıkları sona erer.

GEÇİCİ MADDE 4 -(17.5.1987-3361) Türkiye Cumhuriyetinin Geçici 4 üncü maddesi yürürlükten kaldırılmıştır.

GEÇİCİ MADDE 5 - Yapılacak ilk milletvekili genel seçimi sonucunun Yüksek Seçim Kurulunca ilanını takip eden onuncu gün, Türkiye Büyük Millet Meclisi Ankara'da, Türkiye Büyük Millet Meclisi binasında, saat 15.00 de kendiliğinden toplanır. Bu toplantıya en yaşlı Milletvekili Başkanlık eder. Bu toplantıda milletvekilleri andıçerler.

GEÇİCİ MADDE 6 - Anayasaya göre kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisinin toplantı ve çalışmalarını için kendi içtüzükleri yapıncaya kadar, Millet Meclisinin 12 Eylül 1980 tarihinden önce yürürlükte olan İçtüzüğünün, Anayasaya aykırı olmayan hükümleri uygulanır.

GEÇİCİ MADDE 7 - İlk milletvekili genel seçimi sonunda, Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp, yeni Bakanlar Kurulu kuruluncaya kadar, is basında olan Bakanlar Kurulunun görevi devam eder.

GEÇİCİ MADDE 8 - Anayasa ile kabul edilmiş olan yeni organ, kurum ve kurulların kuruluş, görev, yetki ve işleyişleri ile ilgili kanunlarla, Anayasada konulması veya degistirilmesi öngörülen diğerk kanunlar, Anayasanın kabulünden başlayarak Kurucu Meclisin görev süresi içerisinde, bu süre içinde yetistirilemeyen, seçimle gelen Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk toplantısını izleyen bir yıl sonuna kadar çıkartılır.

GEÇİCİ MADDE 9 - İlk genel seçimler sonucu toplanacak Türkiye Büyük Millet Meclisinin Başkanlık Divanı kurulduktan sonra altı yıllık süre içinde (*) yapılacak Anayasa değişikliklerini Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderilen Anayasa değişikliği hakkındaki kanunu, aynen kabul edip tekrar Cumhurbaşkanına gönderebilmesi, üye tamsayısının dörtte üç çoğunluğunun oyu ile mümkün olabilir.

GEÇİCİ MADDE 10 - Mahalli İdare seçimleri en geç Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk toplantısını izleyen bir yıl içinde yapılır.

GEÇİCİ MADDE 11 - Anayasanın halkoyu ile kabul edildiği tarihte Anayasa Mahkemesi asil ve yedek üyesi olanların kadroları ile görevleri devam eder. Bunlardan Anayasa Mahkemesince belli görevlere seçilenlerin bu surette kazanmış oldukları sıfatları saklı kalır.

Anayasa Mahkemesi asil üye sayısı onbire ininceye kadar bosalan asil üyü kadrosuna, asil ve yedek üye sayısı toplamı onbese ininceye kadar da bosalan yedek üye kadrosuna seçim yapılmaz. Anayasa Mahkemesinin yeni düzenlemeye intibaki sağlanıncaya kadar asil üye sayısının onbirden, asil ve yedek üye sayıları toplamının onbesden aşağı düşmesi nedeniyle yapılacak seçimlerde bu Anayasanın kabul ettiği esasa ve siraya uyulur.

Anayasa Mahkemesi asil üye sayısı onbire ininceye kadar dava ve işlerde 22.4.1962 gün ve 44 sayılı Kanunun öngördüğü toplanma yeter sayısı uygulanır.

(*) Not: Bu süre 7 Aralık 1983-6 Aralık 1989 arasını kapsamaktaydı.

GEÇİCİ MADDE 12 -13.5.1981 gün ve 2461 sayılı Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanununun geçici 1 inci maddesi uyarınca Yargıtay ve Danıştaydan Kurulun asil ve yedek üyeliğine; 1730 sayılı Yargıtay Kanununa 25.6.1981 gün ve 2483 sayılı Kanunla eklenen geçici madde uyarınca Cumhuriyet Bassavcılığı ile Cumhuriyet Bassavcivekilliğine; 6.1.1982 gün ve 2575 sayılı Danıştay kanununun geçici 14 üncü maddesinin ikinci fıkrası uyarınca Danıştay Başkanlığına, Bassavcılığına, başkanvekilliklerine ve daire başkanlıklarına, Devlet Başkanınca seçilmiş bulunanlar, seçildikleri dönem için bu görevlerine devam ederler. 6.1.1982 gün ve 2576 sayılı Kanunun geçici maddelerinin idari mahkemeler Başkan ve üyeliğine atamalara ilişkin hükümleri de saklıdır.

GEÇİCİ MADDE 13 - Hakimler ve Savcılar Yüksek Kuruluna Yargıtaydan seçilmesi gereken bir asil ve bir yedek üyenin seçimleri Anayasanın yürürlüğe girdiği tarihi izleyen yinmi gün içinde yapılır.

Seçilen üyeler göreve başlayıncaya kadar Kurul, toplantı yeter sayısını oluşturacak yedek üyenin katılmasıyla çalışmalarını yapar.

GEÇİCİ MADDE 14 - Sendikaların gelirlerini Devlet bakanlarında muhafaza etmelerine ilişkin yükümlülükleri, Anayasanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren en geç iki yıl içinde yerine getirilir.

GEÇİCİ MADDE 15 - 12 Eylül 1980 tarihinden, ilk genel seçimler sonucu toplanacak Türkiye Büyük Millet Meclisinin Başkanlık Divanını oluşturuncaya kadar geçecek süre içinde (*), yasama ve yürütme yetkilerini Türk milleti adına kullanan, 2356 sayılı Kanunla kurulu Milli Güvenlik Konseyinin, bu Konseyin yönetimi döneminde kurulmuş hükümetlerin, 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanunla görev ifa eden Danışma Meclisinin her türlü karar ve tasarruflarından dolayı haklarında cezai, mali veya hukuki sorumluluk iddiası ileri sürülemez ve bu maksatla herhangi bir yargı merciine başvurulamaz.

(*) Not: Bu süre 12 Eylül 1980- 7 Aralık 1983 arasını kapsamaktaydı.

Bu karar ve tasarrufların idarece veya yetkili kılınmış organ, merci ve görevlilerce uygulanmasından dolayı, karar alanlar, tasarrufta bulunanlar ve uygulayanlar hakkında da yukarıdaki fıkra hükümleri uygulanır.

Bu dönem içinde çıkarılan kanunlar, kanun hükmünde kararnameler ile 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun uyarınca alınan karar ve tasarrufların Anayasaya aykırılığı iddia edilemez.

GEÇİCİ MADDE 16 - Anayasanın halkoylamasına ilişkin oy verme kütüğünde ve sandık listesinde kaydı ve oy kullanma yeterliği bulduğuu halde hukuki veya fiili herhangi bir mazereti olmaksızın halkoylamasına katılmayanlar, Anayasanın halkoylamasını takip eden bes yıl içinde yapılacak genel ve ara seçimleri ile mahalli seçimlere ve diğer halkoylamalarına katılamazlar, seçimlerde aday olamazlar.

GEÇİCİ MADDE -(6.8.1988-3467) Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten sonraki ilk mahalli idareler genel seçimi 13 Kasım 1988 Pazar günü yapılır. Bu seçim sebebiyle kanunlardaki süreleri kısaltarak uygulamaya Yüksek Seçim Kurulu Yetkilidir.

YEDİNCİ KISIM / SON HÜKÜMLER

I. Anayasanın değiştirilmesi, seçimlere ve halk oylamasına katılma

MADDE 175 -(17.5.1987-3361) (**)- Anayasanın değiştirilmesi Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte biri tarafından yazıyla teklif edilebilir. Anayasanın değiştirilmesi hakkındaki teklifler Genel Kurulda iki defa görüşülür. Değiştirme teklifinin kabulü Meclisin üye tamsayısının beste üç çoğunluğunun gizli oyuyla mümkündür.

(*) Geçici Madde 21-22, 15.3.1973 gün ve 1699 sayılı Kanunla konmuştur.

(**) Bkz. Anayasa Değişikliklerinin Halkoyuna Sunulması Hakkında 23.5.1987 tarihi ve 3376 sayılı Kanun (RG, 28 Mayıs 1987, Sayı: 19473) Bunu değiştiren Kanun için bkz. 3468 sayılı 7.8.1988 tarihli Kanun (RG, 13 Ağustos 1988, Sayı: 19898.)

Anayasanın değiştirilmesi hakkındaki tekliflerin görüşülmesi ve kabulü, bu maddedeki kayıtlar dışında, kanunların görüşülmesi ve kabulü hakkındaki hükümlere tabidir.

Cumhurbaşkanı Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları, bir daha görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderebilir. Meclis, geri gönderilen Kanunu, üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile aynen kabul ederse Cumhurbaşkanı bu Kanunu halkoyuna sunabilir.

Meclisce üye tamsayısının beste üçü ile veya üçte ikisinden az oyla kabul edilen Anayasa değişikliği hakkındaki Kanun, Cumhurbaşkanı tarafından Meclise iade edilmediği takdirde halkoyuna sunulmak üzere Resmi Gazetede yayımlanır.

Doğrudan veya Cumhurbaşkanı'nın iadesi üzerine, Meclis üyesi tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile kabul edilen Anayasa değişikliğine

iliskin kanun veya gerekli görülen maddeleri Cumhurbaşkanı tarafından halkoyuna sunulabilir. Halkoymasına sunulmayan Anayasa değişikliğine ilişkin Kanun veya ilgili maddeler Resmi Gazetede yayımlanır.

Halkoyuna sunulan Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların yürürlüğe girmesi için halkoymasında kullanılan geçerli oyların yarısından çoğunun kabul oyu olması gerekir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların kabulü sırasında, bu Kanunun halkoymasına sunulması halinde, Anayasanın değiştirilen hükümlerinden, hangilerinin birlikte hangilerinin ayrı ayrı oylanacağını da karara bağlar.

Halk oylamasına, milletvekili genel ve ara seçimlerine ve mahalli genel seçimlere istiraki temin için, kanunla para kazası dahil gerekli her türlü tedbir alınır.

II. Başlangıç ve kenar başlıklar

MADDE 176 - Anayasanın dayandığı temel görüş ve ilkeleri belirten başlangıç kısmı, Anayasa metnine dahildir.

Madde kenar başlıkları, sadece ilgili oldukları maddelerin konusunu ve maddeler arasındaki sıralama ve bağlantıyı gösterir. Bu başlıklar, Anayasa metninden sayılmaz.

II. Anayasanın yürürlüğe girmesi

MADDE 177 - Bu Anayasa, halkoyması sonucu kabul edilip Resmi Gazetede yayımlanması ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası olur ve aşağıda gösterilen istisnalar ile bu istisnalar yürürlüğe girmesine ait hükümler dışında bütünüyle girer.

a) İKİNCİ KISIM II. Bölümdeki; kişi hürriyeti ve güvenliği, basın ve yayımla ilgili hükümler, toplantı hak ve hürriyetleri,

III. Bölümdeki çalışma ile ilgili hükümler, toplu iş sözleşmesi, grev hakkı ve lokavt ile ilgili hükümler,

Bu hükümler yeni kanunları çıkarıldığında veya mevcut kanunlarda değişiklik yapıldığında ve her halde en geç Türkiye Büyük Millet Meclisi göreve başladığında yürürlüğe girer. Ancak bu hükümler yürürlüğe girinceye kadar mevcut kanunlar ve Milli Güvenlik Konseyinin bildiri ve kararları uygulanır.

b) İKİNCİ KISIM'daki; siyasi faaliyette bulunma hakları ile siyasi partilerle ilgili hükümler, bunlara dayalı olarak yeniden hazırlanacak Siyasi Partiler Kanununun;

Seçme ve seçilme hakkı ise yine bu hükümlere dayalı olarak hazırlanacak Seçim Kanununun; Yayımlanması ile yürürlüğe girer.

c) ÜÇÜNCÜ KISIM'daki; yasama ile ilgili hükümler;

Bu hükümler ilk milletvekili genel seçimi sonucunun ilanı ile birlikte yürürlüğe girer. Ancak bu bölümdeki Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkilerine ilişkin hükümleri, 29 Haziran 1981 gün ve 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanun hükümleri saklı kalmak üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi göreve başlayınca kadar Milli Güvenlik Konseyince yerine getirilir.

d) ÜÇÜNCÜ KISIM'daki: Cumhurbaşkanlığı altındaki görev ve yetkileri ile Devlet Denetleme Kurulu, Bakanlar Kurulu altındaki tüzükler, Milli Savunma, olaganüstü yönetim usulleri, idari altındaki mahalli idareler ile Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu hariç diğer hükümler ve Devlet Güvenlik Mahkemeleri hariç yargıya ilişkin bütün hükümler Anayasanın halkoylaması sonucunda kabulünün Resmi Gazetede ilanı ile birlikte yürürlüğe girer. Cumhurbaşkanlığı ve Bakanlar Kuruluna ait yürürlüğe girmeyen hükümler Türkiye Büyük Millet Meclisinin göreve başlaması ile, mahalli idareler ile Devlet Güvenlik Mahkemelerine ilişkin hükümler ise ilgili kanunların yayımlanması ile yürürlüğe girer.

e) Anayasanın halkoylaması sonucu kabulünün ilanı ile birlikte yürürlüğe girecek hükümleri ve mevcut ve kurulacak kurum, kuruluş ve kurullar için yeniden kanun yapılması veya mevcut kanunlarda değişiklik yapılması gerekiyorsa bunlara ilişkin işlemler mevcut kanunların Anayasaya aykırı olmayan hükümleri veya doğrudan Anayasa hükümleri, Anayasanın 11. maddesi gereğince uygulanır.

f) Kesinhesap kanunu tasarılarının görüşülme usulünü düzenleyen 164. üncü maddenin ikinci fıkrası hükmü 1984 yılından itibaren uygulanmaya başlanır.

Anayasa'daki en son değişiklik 23.7.1995 günü TBMM'de kabul edilen 4121 sayılı Yasa ile yapılmıştır. Anayasa değişikliğini gerçekleştiren yasa, 26 Temmuz 1995 günkü Resmi Gazete'de yayımlanarak 75'inci madde değişikliği dışında yürürlüğe girmiştir.